

Az 1849. augusztus 2-i debreceni ütközet

Horváth Attila

Debrecen 2016. november 30.

Prológus

A történetírásban több forrás is a nyári hadjárat egyik utolsó jelentősebb összecsapásaként tartja nyilván az 1849. augusztus 2-án Debrecen határában lezajlott ütközetet. Azonban a csata – a temesvárival ellentétben – nem volt meghatározó jelentőségű a szabadságharc végkifejletét illetően. Mégis érdemes behatóbban megvizsgálni az ütközetet, mert több szempontból érdekes aspektusokkal rendelkezik: Ez a csatavesztés a későbbiekben erősen táplálta a Görgei Artúr tábornokkal szemben mutatkozó, és már régóta lappangó ellenszenvet. Az antipátia alapját a történészeknek azóta is sok munkát adó Kossuth – Görgei ellentét adta. A szabadságharc kezdeti időszakában Kossuth és Görgei kölcsönös tisztelettel viseltetett egymás iránt, de ez a viszony a schwechati vereség utáni folyamatos visszavonulás következtében megromlott. A győzedelmes tavaszi hadjáratot követően a korábbi kapcsolat nem állt helyre, sőt a nyári hadjárat alatt, – amikor már az orosz haderő is bekapcsolódott a harcokba –, a helyzet odáig fajult, hogy a hideg fejű, tisztán katonai szempontokat szem előtt tartó Görgeit egyenesen árulónak kiáltották ki. Az alapvetően Kossuth párti tábornoki kar ennek eredményeképpen - az antipátia vonatkozásában - szintén „megtalálta magának” Görgeit.

Az alárendeltjeivel is mindinkább mélyülő konfliktust tovább fokozta a debreceni vesztes ütközet, melyből a későbbiekben súlyos vádak, támadások fejlődtek ki Görgeivel szemben, melyek az alábbiak voltak:

- a) Görgei utasításaival Debrecen határában csatára kényszerítette Nagysándor József vezérőrnagy I. hadtestét
- b) Az ütközetet felvállaló, és szorongatott helyzetben lévő I. hadtestnek nem nyújtott segítséget.

A későbbiekben láthatóvá válik, hogy ezek az inkább személyes és politikai hangú vádak alaptalanok, és azok a rendelkezésre álló levéltári források és szakirodalom tükrében egyértelműen cáfolhatóak.

A fentebb vázolt perspektívától függetlenül, tisztán hadtörténelmi szempontból is nagyon érdekes magának az ütközetnek a lefolyása. A későbbiekben látható lesz, hogy a szembenálló felek mennyi hibát ejtettek az összecsapás előtt és

közben. Összességében megállapítható, hogy a kevesebb hibát elkövető tábornok aratott győzelmet Debrecennél.

A szembenálló felek útja 1849. augusztus 1-ig

Az 1849. július 11-ei komáromi csatát követő napon Görgei megindította a feldunai hadsereg három hadtestét Vác felé, ahol Paszkevics tábornagy csapataiba ütközve a Miskolc felé való továbbhaladás mellett döntött. Mivel Miskolcon értesülései szerint még orosz csapatok tartózkodtak, ezért Poeltenberg Ernő vezérőrnagy vezette VII. és Leiningen-Westerburg Károly vezérőrnagy parancsnoksága alatt álló III. hadtestek azt a feladatot kapták, hogy verjék ki a Miskolcot megszálló orosz csapatokat. Görgei július 22-én azt a hírt kapta, hogy az oroszok kiürítették a várost, így Poeltenberg hadteste még aznap bevonult Miskolcra. Másnap Görgei Harsány irányába felderítésre küldte a VII. hadtest egy részét. Ezek a magyar erők Harsánytól északra az orosz IV. hadtest megerősített dandárjába ütköztek, majd az ütközetből hátrálva visszavonultak Hejőcsabára. A magyar tüzérség pontos tüze eltérítette Kuznyecov altábornagyot (a cári csapatok kozák lovasezredeinek parancsnoka) attól a szándékától, hogy Miskolc felé üldözze a magyarokat.

Poeltenberg július 24-ére azt az utasítást kapta, hogy amíg lehet, tartsa magát állásaiban, majd azt követően a Sajó bal partjára vonuljon vissza. Július 24-én reggel azonban Görgei arról értesült, hogy Poeltenberggel szemben az egész orosz főerő áll, ezért a VII. hadtestet a Sajó bal partjára történő azonnali visszavonulásra utasította. Amint a parancs beérkezett az oroszok már meg is támadták Poeltenberget, aki ezután harcolva előbb Görömbölyre, majd egy orosz bekerítő oszlop megjelenése után saját különítményeit bevonva Miskolcra vonult vissza. A város előtt az oroszok beszüntették az üldözést, s így Poeltenberg akadálytalanul vonulhatott vissza Felsőzsolcáig. Július 25-én Cseodajev gyalogsági tábornok IV. hadteste a Sajó vonalát védő III. és VII. hadtesteket támadta meg, azonban Alsó- és Felsőzsolcánál ismét heves ellenállásba ütközött, így fel kellett adnia áttörési szándékát. Az ütközetet követően Görgei a Hernád bal partjára vonta vissza csapatait.¹

Eközben délebbre az orosz II. és III. hadtest megkezdte az előremozgást a Tisza felé. Gorcsakov herceg különítménye már július 25-én elérte Poroszlót, ahol

---

¹ Tenni kevés 35-36. p.

magyar erőkbe nem ütközött, mert a velük szemben álló Korponay 3280 főt² számláló különítménye közvetlenül a tiszafüredi hídfőben tartózkodott. Korponay nyugati irányban előőrsöket rendelt ki, melyek az oroszok megjelenésére vissza is vonultak a hídig, amit a tüzérség fedezete mellett felgyújtottak. Korponay csapatai az orosz átkelést tüzérségükkel szándékoztak legalább lassítani, de az oroszok erős tüze hátrálásra kényszerítette őket. A különítmény így előbb Balmazújváros, majd onnan Debrecen felé vette az irányt. Július 26-án Tiszafüred orosz kézre jutott, Gorcsakov különítménye az átkelés után az egész napot ott töltötte. Az orosz II. hadtest ekkor már elérte Mezőkövesdet, majd másnap átkelt a Tisza bal partjára. A III. hadtest egy nappal később – július 28-án érkezett meg Tiszafüredre. Cseodajev IV. hadteste szintén elhagyta Miskolc térségét, és megkezdte menetét Tiszafüred irányába. A magyar erők üldözését Paszkevics Pavel Hrisztoforovics Grabbe altábornagy és Dmitrij Jerofejevics Osten-Sacken lovassági tábornok csapataira bízta.³

Debrecen város Tanácsa 1849. július 26-án délután az alábbi üzenetet küldte Görgeinek:

"Városi rendőr kapitány Szabó Mártonnak – Kadarcson mai napon kelt hivatalos tudósítása folytán ezennel sietünk értesíteni Altábornagy urat, hogy "Tisza Fürednél a muszkák ma reggel 4-5 órák között – mivel a mi ottan volt 1400-1800 honvédeinknek munitiója elfogyott – átlajáltak bár tegnap délután a Tisza hídját a miéink által felégettett még is által jött mintegy 8000 gyalog, a lovasok számát nem tudhatni. Varga Imre élelmezési biztos előadása szerint a muszka tábor még bent van Füreden, a mieink Egyek és Kis Hortobágy felé Újvárosra vonulnak, de hogy merre veszi útját, a muszka requirálni fog é, nem tudhatni; tegnap előtt a Fürediek tizennégyet a muszka előőrsök közül elfogtak, – s azért meglehet hogy bosszút fog állani." ⁴

Az oroszok poroszlói partváltása gyors cselekvésre ösztökélte Görgeit, aki július 27-én gyorsított ütemben megindította hadtesteit a Tisza felé. Az elvonulás biztosítása érdekében július 28-án Gesztelynél Leiningen III. hadteste visszaverte

---

² A 3280 főnyi létszámból csak 1100 főnek volt lőfegyvere. A gyalogságot két huszárszázad erősítette 380 fővel, tüzérsége pedig nyolc lövegből állt.

³ Bánlaky 208-209. p.

⁴ Sajat kezébe ott ahol 194-195. p.

Grabbe altábornagy különítményét.⁵ A továbbvonulás végrehajtásáról Nagysándor József vezérőrnagy este az alábbi utasítást kapta Görgeitől:

"A mai utasításból kivehette a tábornok úr, hogy a Hernád menti állások tartását határoztuk el addig, ameddig lehetséges. Ezt a határozatot megküldtük valamennyi hadtestnek azzal az értesítéssel, hogy hova vonuljanak vissza az illetékes hadtestükkel, ha az erőszakolt támadást nem lehet elkerülni, vagy egy átkarolást nem lehet tovább megakadályozni.

E visszavonulási pontok: az 1. hadtest számára – Szerencs, a 3. hadtest számára – Zombor és a 7. hadtest számára – Tarcál.

Ha tehát a tábornok úr nem tudja elhárítani az ellenséges támadást, vagy az ellenség ténylegesen végrehajtja az átkarolást Felsődobszánál /:Csobád:/, akkor a rendelkezés szerint megkezdje a visszavonulást Szerencsre, Megyaszónál azonban állást foglal, és addig védekezik ott, ameddig csak lehetséges, hogy ezáltal a másik két hadtest /:amely távolabb van a visszavonulási pontjától, mint az 1. hadtest:/ időt nyerjen a gyülekezéshez és hasonlóképpen megkezdje a visszavonulást. Csak akkor kezdheti meg az 1. hadtest teljesen a visszavonulást Szerencsig, ha tábornok úr biztos hírt hall arról, hogy a másik két hadtest Megyaszóval azonos magassáig retirált.

Ehhez azonban még az is szükséges, hogy mielőtt tábornok úr elhagyja a hernádi állásokat, írásban értesítse erről Gesztelyen a 3.-, Hernádnémetiben a 7. hadtestet és a főparancsnokságot. Mindenesetre tanácsos, ha tábornok úr az összes málhát és magánkocsit azonnal visszaküldi Szerencsre. A szerencsi állásban meg kell szállni Bekecsét, Ondot és Rátkát, és erős járőröket kell kiküldeni Tállyáig.

A főhadiszállás a hadsereg visszavonulása esetén Tokajra megy."

Éjjelre a magyar III. és VII hadtestek elérték a parancsban foglalt Szerencs – Mezőzombor térségét, a Nagysándor József vezérőrnagy vezette I. hadtest pedig Megyaszónál és Legyesbényénél biztosított. A hadsereg főhadiszállása Szerencsen rendezkedett be, itt adta ki Görgei a 208-as számú parancsát, mely a hadsereg továbbhaladását vázolta fel:

"Menetparancs

---

⁵ Tenni kevés 36. p.

Az ellenség Tiszafürednél átkelt a Tiszán, ezáltal lehetetlenné vált a felső Tisza-vonal tartása, és a fő feladatunk az marad, hogy amilyen gyorsan csak lehet, egyesüljünk a déli hadsereggel és a kormányval.

A 3. és a 7. hadtestnek ezért még a mai éjszaka folyamán Tokajnál át kell kelnie a Tiszán, és a nyíregyházai úton fekvő Vaskapupusztánál egy szabad tábort kell vernie arccal Nyíregyháza felé. A 3. hadtest az elővédet alkotja és az úttól balra ver tábort, a 7. hadtest 2 órával később kezdi meg a menetet a tarcali út állásából és Vaskapunál táborozik az úttól jobbra.

Az 1. hadtest 3 órával a 7. hadtest elvonulása után hagyja el az állását Legyesbényénél, 1 hadosztályt a keresztúri út mindkét oldalán állítson fel a Zombori kettős nevű kocsmá mögötti magaslaton, a másik hadosztályt a tarcali út mentén lévő magaslaton és ez harckészültségben marad, hogy az esetleg utánanyomuló ellenséget fogadni- és ebből a tartható állásból vissza tudja verni.

Ebben az állásban a parancsot a visszavonulásra a Tiszántúlra írásban kapják meg, és semmi esetre sem szabad azt – a hadtestparancsnok urak személyes felelőssége mellett – többé elhagyniuk.

Mihelyt átkelt a 3. és a 7. hadtest a Tiszán, és megérkezik az 1. hadtesthez a parancs a visszavonulásra, akkor a keresztúri út mindkét oldalán (à cheval) álló hadosztály a régi vár melletti úton Keresztúron át Tokajba megy, és a tarcali úton álló hadtest Tarcalon keresztül Tokajba vonul vissza. E két hadosztálynak még egy ideig az elfoglalt állásokban kell tartózkodnia; a visszavonulás során önmagától annyiszor kell megállnia, ahányszor csak lehetséges, és nem szabad előbb belépnie a városba, míg az 1. hadtest két oszlopa át nem kelt a Tiszán, és a Tiszán túl, Tokaj felé nem foglalt állást a hid megvédésére. Csak ekkor vonul át a két utóvéd-csapat gyorsan a városon, átkelése után lerombolja a Tisza mindkét hidját és ezután bevonul az oszlopaihoz. Az 1. hadtest ebben az állásban lefőz és a következő menetirányt veszi.

Július 30-án

A 3. hadtest elővédként és a 7. hadtest Vaskapuról Nyíregyházára [megy]. Mindkét hadtest elvonulása 2 órával a Vaskapura érkezés után [történik].

Az 1. hadtest a lefőzés után Rakamazról Nyíregyházára [vonul], elfoglalja a helység előtti tábort arccal Tokaj felé.

Hadsereg-főhadiszállás – Nyíregyháza.

Július 31-én

A 3. hadtest és a 7. hadtest Nyíregyházáról Nagykállóra, az 1. hadtest Nyíregyházáról Újfejtóra [megy]. Hadsereg-főhadiszállás – Nagykállóra.

Augusztus 1-én

A 3. hadtest és a 7. hadtest Nagyállóról Nyíradonyba, az 1. hadtest Újfejtőről Hadházára [vonul]. Hadsereg-főhadiszállás – Nyíradonyba.

Augusztus 2-án

A 3. és a 7. hadtest Nyíradonyból Vámospércsre, az 1. hadtest Hadházzól Debrecenbe [megy]. Vezérkari szállás – Vámospércs.

Augusztus 3-án

A 3. és a 7. hadtest Vámospércsről Nagylétára, az 1. hadtest Debrecenből Derecskére [vonul]. Főhadiszállás – Nagyléta.

Augusztus 4-én

A 3. és a 7. hadtest Nagylétáról Kismarjára, az 1. hadtest Derecskéről Berettyóújfalura [megy]. Főhadiszállás – Kismarja.

A lőszer-főtartalék és a hídfelszerelés kocsijai a 3. hadtest után vonulnak. Minden málhakocsi és saját fogat, a törzstisztek és tábornokok, valamint a hadsereg-törzs kivételével, holnap, július 29-én Rakamazon összegyűjtésre kerülnek és Knezić tábornok úr csapatainak fedezetével egy háttérben lévő oldalúton az illetékes hadtest utolsó menetállomására lesznek vezetve. E rendeletnek a legszigorúbb felelősség terhe mellett senkinek sem szabad ellenszegülnie.

Valamennyi menetet, ahol az indulás ideje nincs külön megadva, pontosan reggel 5 órakor kell megkezdeni.

Az ellenség az oszlopok bal szárnyán áll. A menetnek mindig a Tiszafüred felé eső állás-arcvonal bal szárnya felől kell megkezdődnie. A menetnek és a szabad tábornak a biztosítására még egyszer emlékeztetünk."⁶

1849. július 28-án este a III. és a VII. hadtest elérte Tokajt, ahol haladéktalanul meg is kezdték az átkelést a Tiszán. Az I. hadtest adta ismét a fedezetet. Nagysándor egyik gyaloghadosztályát a Bodrogkeresztúrra vezető út két oldalán és közeli magaslatokon, míg a másikat a Tarcalra vezető út feletti dombokon állította fel. Ez utóbbi hadosztály állt készenlétben, hogy az esetleg támadó ellenséget visszaverje. A két hadtest átkelése után Nagysándor csapatai nekifogtak a híd szétrombolásához. A III. és a VII. hadtest Vaskapunál (Rakamaz délkelet) táborozott le, az I. hadtest pedig Rakamaznál védőállást foglalt. Innen a feldunai hadsereg július 30-án Nyíregyházára érkezett. Mivel Görgei nem volt biztos benne, hogy az orosz csapatok átkelésük után

---

⁶ Saját kezébe ott ahol 198-199. p.

pontosan hol tartózkodnak, ezért úgy határozott, hogy a hadtesteket két menetvonalon indítja el dél felé. A keleti menetvonalon a III. és a VII. hadtest vonult, míg a nyugati – tehát az oroszok várható felbukkanásának iránya felől – vonalon az oldalvédet alkotó I. hadtest haladt. Július 31-én Nagysándor hadteste Újfehértóra érkezett, a másik két hadtest Nagyállóig jutott el. Másnap az I. hadtest elérte Hajdúhadházat, míg a III. és a VII. hadtest vele egyvonalban Nyíradonyig jutott.

Időközben ért véget Paszkevics számára a hezitálás, és a csapatainak ide-odátologatása,⁷ mert ekkor szerzett értesülést arról, hogy Görgei átkelt a Tiszán. A Tiszafürednél lévő II. és III. hadteste gyorsan meg is kezdte a menetet Balmazújváros irányába kiegészítve a Tiszacsegénél állomásozó IV. hadtest 12. gyalogos hadosztályával és a 4. könnyűlovas hadosztály kombinált dandárjával.⁸ Augusztus 1-jén az orosz főszereg Tiszafüredről Balmazújvárosba ért, ahol Paszkevics tábornagy be is rendezkedett főhadiszállásával.

---

⁷ Paszkevics egyik sejtelve az volt, hogy Görgei nem fog a Tiszán átkelni, hanem észak felé haladva az orosz utánpótlási útvonalakat fogja megbénítani. Emiatt aztán Tiszafüredről nem mert támadó tevékenységet folytatni addig, míg Görgei tartózkodási helye felől nem hallott érdemi információt.

⁸ Az orosz könnyűlovas hadosztályok állományába két dandár tartozott. Az egyik két dzsidas-, a másik két huszárezredet foglalt magába. A kombinált dandárba ebben az esetben egy dzsidas és egy huszárezred tartozott.

A szembenálló felek hadrendje

A magyar I. hadtest

A magyar I. hadtest hadrendjének és állományának tanulmányozásakor könnyen ingoványos talajra lehet tévedni, mert azoknak összeállításakor több zavaró pontatlanságba lehet ütközni. A debreceni ütközet előtti hetekben az első használható állománykimutatás 1849. július 15-én keletkezett. Eszerint a hadtest 7901 főt számlált 43 löveggel (1. táblázat).⁹ Ezzel azonban az a probléma, hogy a hadtest teljes tüzérségének személyi állományát nem tartalmazza, tehát a létszám nem tekinthető kiindulási pontnak. Az I. hadtest ütközetre vonatkozó hadrendje¹⁰ 1849. július 27-én keletkezett. Eszerint a hadtest élelmezési létszáma 10630 fő ütközetlétszáma 9683 fő¹¹. Ebbe a létszámba 9 honvédszászlóalj, valamint az utászok és az önkéntesek összesen 61 gyalogos százada, egy teljes és egy fél huszárezred 12 lovas százada valamint a tüzérség 43 lövege tartozott,¹² ám a 61 század nem tartalmazza a Hont megyei védzászlóalj ötszázadnyi erőt kitevő egységét. Eszerint, az 1849. július 27-ei hadrend szerint a hadtest felépítése az alábbi képet mutatta (2. táblázat):

I. hadtest:

parancsnok: Nagysándor József vezérőrnagy

táborkari főnök: Pongrácz István őrnagy

Máriássy-hadosztály (4101 fő élelmezési létszám/3913 fő ütközetlétszám, 17 löveg, 4 röppentyű):

parancsnok: Máriássy János ezredes

vezérkari tiszt: Benkő Rudolf őrnagy

17. honvédszászlóalj: Kuppis Gusztáv százados

28. honvédszászlóalj: Huszóczy Dénes őrnagy

---

⁹ MNL-MOL Görgey cs. It. P295 B47. fasc. Wo.21. Az I. hadtest 1849. július 15-ei hadrendje

¹⁰ MNL-MOL Görgey cs. It. P295 B47. fasc. Wo.84. Az I. hadtest 1849. július 27-ei hadrendje, Erős 62-63. p.

¹¹ MNL-MOL Görgey cs. It. P295 B47. fasc. Wo.84. A hadosztályok és a közvetlen egységek összesítésekor számítási hiba csúszott be, így az iraton 9663 fős összlétszám szerepel.

¹² Az 1848-1849-es szabadságharc 355. p.

- 34. honvédszászlóalj: Várady János őrnagy
- 47. honvédszászlóalj: Inkey Kázmér őrnagy
- 116. honvédszászlóalj: Jozsip Czappan őrnagy
- 4. hatfontos gyalogüteg: Teofil Lapinski százados
- 4. hatfontos lovasüteg: Zerdahelyi Ince százados
- 4. fél röppentyű üteg: Vidéki Adolf főhadnagy

Bobich-hadosztály: (3554 fő ütközetlétszám, 16 löveg)

- parancsnok: Bobich János ezredes
- vezérkari tiszt: Balásy Gergely őrnagy
- 6. honvédszászlóalj: Szalkay Gergely százados¹³
  - 26. honvédszászlóalj: Beőthy György alezredes
  - 44. honvédszászlóalj: Horváth Elek százados
  - 52. honvédszászlóalj: Stetina Lipót őrnagy
- Szepességi vadászcsapat: Cornidesz Lajos alezredes¹⁴
- 15. hatfontos gyalogüteg: Csányi Márton százados
  - 2. háromfontos gyalogüteg: Kracher Károly főhadnagy

Mesterházy-lovashadosztály: (1322 fő ütközetlétszám, 6 löveg)

- parancsnok: Mesterházy István ezredes
- 1. "Császár" huszárezred nyolc százada: Sebő Alajos alezredes
  - 8. "Coburg" huszárezred négy százada: Uj Imre őrnagy
  - 1. hatfontos lovasüteg: Voigt Vilmos főhadnagy

Közvetlenc (894 fő ütközetlétszám)

- utász zászlóalj III. osztályának 5. és 6. százada: Kiss Lipót százados
- Hont megyei védzászlóalj (Védcsapat gerillák): Pintér Károly százados¹⁵
- Tartalék lőpor

---

¹³ A 6. honvédszászlóalj 6. századát vezette az ütközetben Petőfi István százados, aki Petőfi Sándor költő öccse volt. Sashalmi 177. p.

¹⁴ A Szepességi vadászcsapatot augusztus 1-jén elvezényelték a hadtesttől, így az ütközetben már nem vett részt, hanem a Kazinczy Lajos tartalék hadosztályához csatlakozva Zsibónál tette le a fegyvert 1849. augusztus 24-én. Kossuth Lajos kapitányai 687. és 701. p.

¹⁵ A Hont megyei védzászlóalj 1849. július 23-tól tartozott az I. hadtest állományába. A zászlóaljhoz ekkoriban csatlakozott a trencsényi védzászlóalj Pongrácz Guidó százados parancsnoksága alatt.

A hadtest létszámára vonatkozóan még kétféle adatot lehet találni a szakirodalomban: 9521 fő.¹⁶ és 8838 fő.¹⁷ Az előbbi a július 27-ei létszám tartalék lőpor legénységével csökkentett száma. A második adat pedig a 9521 fő csökkentése a Cornidesz Lajos szabadcsapatának legénységével. Az ütközet napjára Pongrácz István őrnagy jelentése szerint az I. hadtest a Korponay-hadosztály nélkül 8906 főre csökkent,¹⁸ melyből a Máriássy-hadosztály 3782 főt számlált 21 löveggel, a Bobich-hadosztály 2923 főből és 16 lövegből állt. A lovashadosztály 1157 főt tett ki hat löveggel,¹⁹ a közvetlen egységek ekkor 234 főt számláltak. A hadosztályok július 27-hez képesti létszámcsökkenése egyaránt tulajdonítható az egyre nagyobb számban jelentkező kolerás megbetegedéseknek, valamint a folyamatos menetelések miatt bekövetkező kimerültségnek. Egy fontos dolgot azonban figyelembe kell venni: Pongrácz őrnagy a számításából kifejejtette a Hont megyei védzászlóalj és a tartalék lőpor létszámát, hiszen ha összeadjuk a hadosztályok állományát, akkor 8096 főt kapunk, ami 810 fővel kevesebb, mint a Pongrácz őrnagy által leadott mennyiség.

Az I. hadtesthez Debrecennél csatlakozó Korponay János hadosztályának létszáma egyes források szerint elérte a 3280 főt is. Tény, hogy a hadosztály Tiszafürednél 1849. július végén 1500 fővel rendelkezett, melyből a hajdúkerületi nemzetőr zászlóalj 600 fővel 1849. július 27-én feloszlott és hazatért. A megmaradt 900 fő egy zászlóaljnyi gyalogágon, bő egy századnyi lovasságon és egy maroknyi tüzérségen oszlott meg az alábbiak szerint:²⁰

96. honvédzászlóalj: Balka Arnold őrnagy (kb. 700 fő)

14. huszárezred 1 szakasza: (kb. 50 fő)

7. huszárezred 1 százada: Georg von Amsberg százados (kb. 100 fő)

tüzérség: 2 darab 12 fontos ágyú, 1 darab hatfontos ágyú, 1 darab négyfontos ágyú²¹

(kb. 50 fő)

A Korponay-hadosztály lőfegyver nélküli vagy csak szúrófegyverekkel

---

¹⁶ Bánlaky 213. p; Oreusz 322. p.

¹⁷ Az 1849-1849-es szabadságharc 355. p.

¹⁸ MNL-MOL Görgey cs. It. P295 B21. fasc. Wo.48. Pongrácz emlékirata a debreceni ütközetről

¹⁹ Erős 61. p. és Strausz 218. p.

²⁰ Máriássy 183. p.

²¹ Máriássy 183. és 184. p. Források a 3280 fős létszámadata: Strausz 218. p. Az 1849-1849-es szabadságharc 355. p.

felszerelt népfelkelő zászlóaljai jelentős létszámmal bírhattak, de fegyverzetük hiánya miatt nem voltak bevetésre alkalmasak. Ezen csapatok közé tartoztak a nyíregyházi újonctelep fegyvertelen újoncai Zsámbokréty János őrnagy parancsnoksága alatt, a hevesi önkéntesek és a zempléni önkéntesek zászlóaljai.²² A harcértéket nem képviselő népfelkelő zászlóaljak létszámával együtt Korponay hadosztálya bizonyára elérhette a 3280 főt. Ez azt jelenti, hogy ezek az önkéntes alakulatok létszáma minden bizonnyal elérte a 7-800 főt zászlóaljanként.

A debreceni ütközet napján az I. hadtest ütközetlétszáma tehát az 1849. augusztus elejei állapotot figyelembe véve 12186 fő volt.²³

A cári főszereg

A cári csapatok hadrendjének felépítésekor sokkal egyszerűbb a kutató dolga, hiszen pontosan az ütközet napjára vonatkozik. Az orosz csapatok létszáma meghaladta a 62500 főt, ami azt jelentette, hogy a támadók fölényére a nyomasztó talán a legjobb kifejezés: létszámban ötszörös, tüzérségben pedig több mint hatszoros volt.²⁴

A cári főszereg:

parancsnok: Ivan Fjodorovics Paszkevics tábornagy

vezérkari főnök: Mihail Dmitrijevic Gorcsakov herceg tüzérségi tábornok

tüzérségi parancsnok: Jakov Jakovlevics Gillensmidt tüzérségi tábornok

a hadszereghez rendelt kozák lovasezredek hadjáratát vezetője: Mihail Mihajlovics Kuznyecov altábornagy

II. Hadtest (22312 fő 122 löveg)

parancsnok: Pavel Jakovlevics Kuprijanov altábornagy

vezérkari főnök: Alekszandr Ivanovics Usakov vezérőrnagy

---

²² Máriássy 184. p., Tábornokok és törzstisztek 344. p.

²³ A Korponay-hadosztály létszámának megállapításához a maximális 3280 fővel számoltam, az I. hadtest esetében pedig a Pongrácz István őrnagy által jelentett 8906 fős adattal. Az I. hadtest Korponay ezredes csapatával megerősített együttes létszámát Gyalóky Jenő tanulmányában 10365 főre teszi. Vélhetően ő Korponay ezredes hadosztályának csak a harcképes egységeit vette figyelembe (Gyalóky 65. p.).

²⁴ Oreusz 465-466. p.

csendőrosztag 29 fő

2. lövésszászlóalj: Pavel Csepurnov ezredes 535 fő

2. utászászlóalj 1 százada: Alekszejev ezredes 319 fő

32. doni kozák ezred 5 szotnyája:²⁵ Andrej Dmitrijevics Jugyin ezredes 411 fő

11. tábori tüzérdandár: Ivan Sztjepanovics Vdovicsenko ezredes (8 löveg) 137 fő

3. könnyűüteget: Jevlev alezredes

4. könnyűüteget: Gajcinszkij kapitány

1. doni tartalék üteget: Tretyakov kapitány (8 löveg) 159 fő

4. gyalogos hadosztály: Anton Mihajlovics Karlovics altábornagy

1. dandár: Pavel Nyikolajevics Ljubavszkij vezérőrnagy

7. bjelozeri Volkonszkij herceg főhadsegéd gyalogezred: Mihail Jefsztafjevics Sefler ezredes

8. olonyeci gyalogezred: Pavel Alekszandrovics Goginov vezérőrnagy

2. dandár: Fjodor Karlovics Dresern vezérőrnagy

7. slisszelburgi vadászezred: Nyikolaj Mihajlovics Juferov ezredes

8. ladogai vadászezred: Ivan Jegorovics Ljubimov ezredes

vonatászlóalj: Jercsnev őrnagy

Összesen 13 zászlóalj 7159 fő

5. gyalogos hadosztály: Ivan Mihajovics Labincev altábornagy

1. dandár: Dmitrij Dmitrijevics Szelvan vezérőrnagy

9. arhangelszki Vlagyimir nagyherceg gyalogezred: Szelakov ezredes

10. vologdai gyalogezred: Alekszej Alekszandrovics Tulubjev ezredes

2. dandár: Ignatyij Andrejevics Mejer vezérőrnagy

9. kosztromai vadászezred: Pavel Fjodorovics Brossze ezredes

10. halicsi vadászezred: Rotov ezredes

vonatászlóalj: Curikov alezredes

Összesen 14 zászlóalj 8179 fő

2. könnyű lovas hadosztály: Vlagyimir Grigorjevics Glazenap altábornagy

---

²⁵ Egy kozák lovas-szotnya létszámban körülbelül egy huszárszázaddal volt egyenértékű.

1. dandár: Nyikolaj Szavvics Oszorgin vezérőrnagy

3. szmolenszki Miklós nagyherceg dzsídásezred: Jevgenyij Gusztavovics Gan ezredes

4. harkovi dzsídásezred: Vladiszlav Kaszperovics Zemenckij ezredes

2. dandár: Alekszandr Fjodorovics Baggovut vezérőrnagy

3. jelizavetgrádi Olga nagyhercegnő huszárezred: Mihail Ivanovics Orlaj ezredes

4. lubni Hannover királya huszárezred: Kazimir Francevics Vojnyilovics ezredes
vonatzászlóalj: Popov őrnagy

Összesen 28 lovasszázad 3308 fő

2. tüzérhadosztály: Adam Joszipovics Szerzsputovszkij altábornagy

2. lovas tüzérdandár: Sztyepan Viktorovics Komszin ezredes (16 löveg) 387 fő

3. lovas könnyűüteg: Sztyepan Viktorovics Komszin ezredes

4. lovas könnyűüteg: Mamajev alezredes

4. tábori tüzérdandár: Bezak ezredes (42 löveg) 888 fő

1. nehézüteg: Polozov alezredes

2. nehézüteg: Firszov alezredes

1. könnyűüteg: Petrov kapitány

2. könnyűüteg: Srejder kapitány

5. tábori tüzérdandár: Eduard Fjodorovics Gagman vezérőrnagy (48 löveg) 801 fő

3. nehézüteg: Kannabih alezredes

3. könnyűüteg: Zommer kapitány

4. könnyűüteg: Pahomov kapitány

5. könnyűüteg: Zajcev kapitány

vonatzászlóalj: ?

III. Hadtest (27192 fő 112 löveg)²⁶

parancsnok: gróf Fjodor Vasziljevics Rüdiger lovassági tábornok

vezérkari főnök: Ilja Sztyepanovics Frolov vezérőrnagy

3. lövész zászlóalj: Klodt von Jurgenszburg báró alezredes 489 fő

3. utász zászlóalj: Klemensz alezredes 616 fő

17. jeleci gyalogezred: Fjodor Karlovics Baljc ezredes 2229 fő

15. doni kozákezred 6 szotnyája: Bogajevszkij ezredes

46. doni kozákezred 6 szotnyája: Mazsarov alezredes 12 szotnya összesen 1208 fő

7. mozgó tartaléktelep: Polockij ezredes 294 fő

17. gyorsan mozgó tartaléktelep: Levasev alezredes 299 fő

7. gyalogos hadosztály: Petr Fjodorovics von Kaufman altábornagy

1. dandár: Fjodor Ivanovics Truszov vezérőrnagy

13. szmolenszki Wellington herceg gyalogezred: Pjotr Sztyepanovics Ignatyev ezredes.²⁷

14. moguljovi gyalogezred: Ivan Ivanovics Tjzselnyikov ezredes

2. dandár: Karp Matvejevics Rafalovics vezérőrnagy

13. vityebszki vadászvezred: Lev Jakovlevics Verhovszkij ezredes

14. polocki vadászvezred: Joszif Lvovics Liszenko ezredes

vonatzászlóalj: Pentkovszkij ezredes

Összesen 16 zászlóalj 9158 fő

8. gyalogos hadosztály: Anton Grigorjevics Liszeckij altábornagy

1. dandár: Jegor Andrejevics Kobjakov vezérőrnagy

16. poltavai gyalogezred: Konsztantyin Dmitrijevics Golovacsevszkij ezredes

2. dandár: Alekszandr Ivanovics Popov vezérőrnagy

15. alekszopoli vadászvezred: Vilhelm Hrisztofanovics von Busszau ezredes

16. kremencsugi vadászvezred: Jevgenyij Jevsztafevics Mengden báró ezredes

---

²⁶ A III. hadtest összlétszáma, valamint alárendelt egységeinek létszámának összege között 44 fő differencia van. Oreusz 465-466. p.

²⁷ Ennek az ezrednek a pontos létszáma is ismert. Az ütközet napján 6 törzstiszt, 44 főtiszt, 239 altiszt, 120 zenész és 1804 fő közlegény alkotta az alakulatot, összesen 2213 fő. Мерживский 372. p.

vonatzászlóalj: Levanda őrnagy

Összesen 10 zászlóalj 7044 fő

3. könnyű lovas hadosztály: Ivan Petrovics Offenbergt altábornagy

1. dandár: Ivan Vasziljevics Kohanovics vezérőrnagy

5. litvániai Albrecht osztrák herceg dzsídásezred: parancsnoka nem ismert. Az előző parancsnok, Pjotr Ivanovics Fritz ezredes meghalt kolerában 1849. június 17-én.²⁸

6. volhíniai Konstantin nagyherceg dzsídásezred: Alekszandr Kupfer vezérőrnagy

2. dandár: Nyikolaj Ivanovics Burgard vezérőrnagy

5. mariupoli Frigyes Hessen-Kassel hercege huszárezred: Ivan Nyikolajevics Mankosev ezredes

6. bjelorusz Radetzky gróf huszárezred: Csulkov ezredes
vonatzászlóalj: Katasev őrnagy

Összesen 32 lovasszázad 3641 fő

3. tüzérhadosztály: Ivan Petrovics Miller vezérőrnagy

3. lovas tüzérdandár: Karl Iljics Berendsz ezredes (16 löveg) 316 fő

5. lovas könnyűütegt: Borisz Geraszimovics Kutnyevics alezredes

6. lovas könnyűütegt: Karl Iljics Berendsz ezredes

7. tábori tüzérdandár: Majdelj ezredes (48 löveg) 1013 fő

1. nehézütegt: Novoszilcov alezredes

2. nehézütegt: Szegerkranc alezredes

1. könnyűütegt: Bisztroglazov kapitány

2. könnyűütegt: Malkvic kapitány

8. tábori tüzérdandár: Alekszandrov ezredes (48 löveg) 885 fő

3. nehézütegt: Vilken alezredes

3. könnyűütegt: Kannabih kapitány

4. könnyűütegt: Lamkjevics kapitány

5. könnyűütegt: Alekszejev kapitány

---

²⁸ Grabbe 461. p.

vonatzászlóalj: ?

IV. Hadtest (12879 fő 64 löveg)

parancsnok: Mihail Ivanovics Cseodajev gyalogsági tábornok

vezérkari főnök: Szergej Gavrilovic Veszelitszkij ezredes 1849. augusztus elejéig,

Borisz Grigojevics Glinka-Marvin vezérőrnagy 1849. augusztus elejétől

2. doni tartalék üteg: Tretyakov kapitány (8 löveg) 215 fő

csendőrezred: Bevad ezredes 141 fő

kaukázusi irreguláris kombinált lovasezred 4 szotnyája: Vaszilij Vlagyimirovics Lucskin ezredes

kaukázusontúli muzulmán ezred 6 szotnyája: David Oszipovics Bebutov herceg vezérőrnagy (a két ezred 10 szotnyája összesen 921 fő)

egy osztrák röppentyű félüteg 23 fő

12. gyalogos hadosztály: Hrisztian Nyikolajevics Buschen altábornagy

1. dandár: Pavel Szergejevics Vologyimirov vezérőrnagy

23. azovi gyalogezred: Nyikita Vasziljevics Fedorcov-Malis ezredes

24. dnyeperi gyalogezred: Jegor Avgusztinovics Markovszkij ezredes

2. dandár: Ivan Makszimovics Marin vezérőrnagy

23. ukrajnai vadászezred: Ivan Romanovics Szentuhov vezérőrnagy

24. odesszai vadászezred: Citovics ezredes

vonatzászlóalj: Garfen őrnagy

Összesen 14 és 3/4 zászlóalj 8493 fő

4. könnyű lovas hadosztály: Kornyilij Kornyilijevics Zassz altábornagy

kombinált dandár:

7. voznyeszenszki dzsidásezred: Pjotr Petrovics Levingagen vezérőrnagy

8. izjumi Ferdinánd főherceg huszárezred: Pjotr Ivanovics Galionka ezredes

Összesen 2035 fő

4. lovas tüzérdandár: Sztjepan Alekszandroovics Hruljov ezredes

7. lovas könnyűüteg: Sztjepan Alekszandrovics Hruljov ezredes (8 löveg) 194 fő

12. tábori tüzérdandár: Berezin vezérőrnagy (48 löveg) 857 fő

4. nehézüteg: Liszenko ezredes

6. könnyűüteg: Afanaszjev kapitány

7. könnyűüteg: Csernyavszkij kapitány

8. könnyűüteg: Drobisev kapitány

Mindösszesen: 62383 fő 298 löveg

Üzenetváltások az I. hadtest és a hadseregparancsnokság között

Az ütközet lefolyásának pontos megértéséhez kiemelten fontos foglalkozni a csatát megelőző, Görgei tábornari irodája és az I. hadtest között váltott üzenetekkel. Az 1849. augusztus 1-én Hajdúhadházon lévő I. hadtest Korponay ezredestől futár útján azt az információt kapta, hogy az orosz csapatok már átkeltek a Tiszán, és Balmazújváros felé tartanak. Ezért a hadtest tábornari főnöke Pongrácz István őrnagy arra kérte Nagysándort, egyezzen bele, hogy pihenését röviddel azelőtt elkezdő hadtest este induljon útnak Debrecen irányába, így éjszakai menetben előzzék meg a vélhetően Debrecen irányába előrenyomuló cári erőket. Pongrácz javaslata kedvező elbírálást nyert, és személyesen vette kezébe az ügyet. Értesítette Korponayt és Görgeit is a továbbhaladás halaszthatatlanságáról. Az I. hadtest augusztus 1-én 9 óra 30 perckor küldött üzenete az alábbi volt:

"Az 1. hadtestparancsnokság

A Hadseregparancsnokságnak, Nyíradonyban

Gefertigter meldet hiemit, dass die Avant-Garde des Feindes in Újváros gegen Mitternacht zwischen Julius 31 und 1 August eingetroffen ist.

Seine Stärke konnte man durch die ausgesandten Panduren nicht erfahren, gewiss ist aber dass er in Újváros eingetroffen ist, da mehrere dasselbe Schreiben brachten, was hier beigeschlossen wird, und ausserdem die Stadt und dieselbe Nachricht zuschickte. Ist der Feind wirklich stark und hat er den Willen, nach Debreczen vor uns anzukommen, was nach aller Wahrscheinlichkeit morgen geschehen könnte so wäre vielleicht zweckdienlich ihm zuvorzukommen und heute Nachts dahin zu marschieren, um ihn morge dort schlagfertig erwarten zu können und daselbst ein Gefecht anzunehmen, wenn er nachrückt. Man bittet daher schleunigst für jeden eintretenden Fall um die nötigen Verhaltungen. Schliesslich ersucht man schleunigst um Parolle und Loosung."²⁹

Görgei a Pongrácz által küldött javaslatot jóváhagyta, és a Nyíradonyban állomásozó hadseregparancsnokság az alábbi 211. számú utasítást küldte:

---

²⁹ Gyalóky 54-55. p; 78-79. p. és Bánlaky 213. p.

"Az 1. hadtest parancsnokságának

A mai napról származó iratnak megfelelően a hadtestparancsnokság ezennel azt az utasítást kapja, hogy mindjárt lefőzés után vonuljon Debrecenbe és ott Újváros felé foglaljon állást. Ha az ellenség holnap támadna, akkor a csatát el kell fogadni, és az ellenséget vissza kell venni.

*A többi napra a rendelkezés azonos marad azzal, amit a hadtest még Szerencsről kapott 208. számmal."*³⁰

1867-ben, amikor Pongrácz őrnagy debreceni ütközet történetét a helyi hírlapokban publikálta, ez a Görgei-féle parancs 18 év után az alábbi formában maradt meg emlékezetében:

"Az 1. hadtest parancsnokságának

*Az 1. hadtest jobbra balra Újvárosnak vezető úton (à cheval der Strasse) álljon ki, és ha az ellenség mutatkozna, támadja meg és verje meg."*³¹

Amint látható a kettő bár hasonlít egymáshoz, két fontos dologban mégis különböznek. Az eredeti parancsban nem olvasható olyan információ, mely megszabná Nagysándor tábornoknak, miképpen állítsa fel csapatait, másrészt nincs benne szó az ellenség megtámadásáról. Érdekesség, hogy a Hon hasábjain Ujlaki József számon kéri Pongráczon a levél eredetét.³² Máriássy ezredes az általa csak "laconicus satyra"-ként aposztrofált parancsra az alábbi szövegezéssel emlékezett: "Az I-ső hadtest Debreczennél állást véve, az ellenséget bárhol mutatkozik, visszaverje."³³ Megfigyelhető, hogy Máriássy memóriája még ennyi év távlatából is jobban működött.

Pongrácz visszaemlékezése szerint Nagysándor a parancs átvétele után bizonytalanságában haditanácsot hívott össze, melyen Nagysándor József tábornok, Pongrácz István alezredes, Máriássy János, Bobich János, Mesterházy István, Korponay János ezredesek, Antos János táborkari alezredes, báró Liptai Béla, Gróf Szapáry Géza őrnagyok és egy Freind nevű lengyel főtiszt vett részt. A tanácskozás célja a Görgei-féle parancs értelmezése volt, miszerint megütközzenek-e az orosz

---

³⁰ Saját kezébe ott ahol 204. p.

³¹ Debreczen Nagy-váradí Értésítő 1877. augusztus 19. 130. p; A Hon 1867. július 11.

³² A Hon 1867. július 22.

³³ A Hon 1867. november 16.

csapatokkal, vagy térjenek ki az összecsapás elől. Pongrácz szerint a Nagysándor tábornok és Máriássy az ütközet elfogadása mellett voksolt, míg többek között ő ellene volt, holott pontosan ő szorgalmazta Hajdúhadházon, hogy mielőbb Debrecenbe érhessenek, és ütközhesse meg az ellenséggel. Végezetül abban állapodtak meg, hogy a támadást nem hajtják végre, és másodikáról harmadikára virradó éjjel tovább vonulnak.

Az útját folytató I. hadtest 1849. augusztus 2-án hajnalban ért Debrecen alá. Érkezésüket Pongrácz őrnagy reggel 8 órakor így nyugtázza Görgei felé egy határozott hangvételű üzenetben:

"Az 1. hadtestparancsnokság

A Táborkari Központi Irodának, Vámospércsen

A kézhez vett utasítást követően a hadtest lefőzés után tegnap Hadháznál Debrecenbe menetelt. Beérkezésünkkor a Látókép-csárdát az ellenség már megszállta. Korán reggel csatárharcot kezdett az előőrseinkkel, és mintegy 2 lovasosztállyal és némi gyalogsággal előrenyomult, amikor azonban a mi lovasságunk nyomult előre, visszahúzódott a kukoricaföldekre, ahonnan lövöldözött a mieinkre, majd lassan-lassan beszüntette a tüzet.

Az előrevonuló csapatait nem lehetett pontosan látni, csupán egy tegnap elfogott orosz kijelentése szerint az erejük 32 000 fő, akik közül 15 000 harcolt ellenünk.

Minden elővigyázatossági rendszabályt megtettünk az illő fogadására, és hogy elég gyorsan megtudjuk, ha Szoboszló irányába és tovább lefelé szándékozna vonulni, miként ezt egy őrző jelentette, ami azonban mostanáig alaptalan volt.

A régi utasítás szerint a hadtest holnap Dereckére menetel.

Pongrácz

Végezetül jelentem, hogy Korponay ezredes úr Knezić tábornok hadtestének átadott két 12 fontos ágyút.

*Pongrácz"*³⁴

Nagyon érdekes az üzenet határozott hangvétele, mert a hadtest teljes vezetése ezekben az órákban valósággal úszott a bizonytalanságban. Ennek az üzenetnek az első sora igazolja azt, hogy csak a 211-es számú utasítás átvétele után

---

³⁴ Saját kezébe ott ahol 205. p.

indult el a hadtest Hajdúhadházzal, nem pedig előtte, ahogy Pongrácz visszaemlékezésében állítja.

Az ütközet helyszíne és az I. hadtest elhelyezkedése Debrecennél

Debrecen nyugati oldalán az akkori városhatárt képező Mester- és Hatvan utcai kapukon nyugat felé mintegy 1000 lépés távolságban a Köntös és Csige kertek között a mai Balmazújvárosi út mentén egy hosszú gát terült el, melynek neve Köntös (Kiöntés) gát volt. Ez a gát, illetve maga az út észak és déli irányban egy völgyet vágott ketté, mely völgyekben nagyobb esőzések alkalmával nagy tócsa (innen ered a mai Tócsó csatorna neve) alakult ki. A völgy északi irányban a Nagyerdőnél ért véget, dél felé pedig messze a gáttól a mai 4-es számú főútig terült el. A völgy város felé eső részén a kivezető országutak által határolt szőlőskertek feküdtek, nyugat felé pedig dombok, halmok láncolata húzódott. A Köntösgáttól közvetlenül északra a város lakossága által cserép- és téglavetőként használt gödrök helyezkedtek el. Ezen a gödrös területen volt a cserépvető erős kerítéssel körülvett épületei, kalyibái. Ez volt a Kokasló területe. A völgytől nyugati irányban először legelők, majd az út mentén kisebb szántóföldek, távolabb a macsi tanyák húzódtak. Utána pedig ameddig csak a szem ellátott a Balmazújváros felé vezető út mindkét oldalán hatalmas kukoricatáblák voltak, melyek ebben az évben különösen magasra nőttek.³⁵ Nemcsak a helyszínt részletesen leíró Szűcs István, hanem az orosz fél is megemlékezik a magas kukoricásról, melyek "olyan magasra megnőnek, hogy még a lovasok pikájának a hegye sem látszik ki közülük."³⁶ Ezek a kukoricatáblák éppoly zavaróak volt a magyarok, akár az oroszok számára. Egyrészt a csapatok mozgását rejtve tartotta az ellenfél szeme elől, másfelől viszont nagyban segítette a meglepetés lehetőségét.

A hadseregparancsnokság 211-es számú utasításának teljes félreértelmezése miatt a magyar csapatok felállítása igencsak szerencsétlenül történt meg. Ahhoz, hogy a támadó orosz csapatokról – egy meglepetésszerű tüzmegnyitás után kialakuló zavart követően, illetve míg az orosz gyalogság fel nem fejlődik a támadáshoz – sikeresen le lehessen válni, és a korábban kapott parancsnak megfelelően Derecske felé tovább tudjon a hadtest vonulni, a védelemnek a város délnyugati részére kellett volna

³⁵ Debrecen Nagy-váradai Értesítő 1877. augusztus 19. 129. p; Szűcs 1013-1014. p. és Lihutyin 775. p.

³⁶ Sztreng 359. p.

összpontosulni. Sajnálatos módon nem ez történt, hanem a hadtest teljes vonalban a város előtt vonult fel – mintha magának a városnak az elfoglalását lett volna hivatott megakadályozni – ráadásul úgy, hogy jobbszárnyra Korponay ezredes gyengén felszerelt, kis harcértékű alakulatait vezényelte Nagysándor. Ezen túlmenően a Nagyerdő gyakorlatilag nem volt megszállva, ami súlyos hibának bizonyult. Az arcvonalt ezen területének gyengesége szinte felkínálta az oroszoknak az átkaroló mozdulatok megindítását, azt követően pedig a teljes magyar arcvonalt felgöngyölítését.

A magyar balszárnyat, mely a Köntösgáttól déli irányban húzódott, Máriássy János ezredes hadosztálya alkotta 4500 fővel, a 8. "Coburg" huszárezred négy századával és 16 löveggel. A hadosztály erőinek rejtéseként sikerrel használta fel a domborzat kisebb-nagyobb halmait, mélyedéseit. A Köntösgáttól a Kokaslóig terjedő centrumot Bobich János ezredes hadosztálya adta 1500 főnyi gyalogsággal és hat löveggel. A Kokasló téglavetőjét a 6. honvédszászlóalj és a Pintér Károly százados által vezetett Hont megyei védzászlóalj három löveggel védte, a Köntöskertet pedig három löveggel megerősített három honvédszászlóalj szállta meg.

A jobbszárnyon Korponay János ezredes hadosztálya állt védelemben a Kokaslótól egészen a Nyulas csapszélig 2500 főnyi gyalogsággal, melynek gyenge népfelkelő zászlóaljai számára némi erősítést jelenthetett a néhány hónapja felállított 96. honvédszászlóalj, valamint a támogatásukra iderendelt 12 löveg és 1,5 huszárszázad.³⁷ A Nagyerdőt a 89. honvédszászlóalj két százada és a 14. Lehel huszárezredből egy szakasznyi huszár védte. Ezeknek megparancsolták, hogy „nagy lármával tüntetve, az áttekinthetetlen Nagyerdővel ejtsék zavarba az ellenséget.”³⁸ Az elővédet az 1. "Császár" huszárezred négy százada adta négy löveggel. Ez a négy századnyi huszár az előőrs bevonása után a Bobich-hadosztályt erősítette.

A tartalékot hat löveg, az 1. "Császár" huszárezred négy százada és egy lándzsákkal felszerelt népfelkelő zászlóalj alkotta, mely minden bizonnyal a Korponay-hadosztály egysége volt.

A felderítés – illetve annak hiánya

---

³⁷ Szűcs 1012. p.

³⁸ Erős 61. p.

Már beesteledett, mikor a magyar csapatok Hajdúhadháztól megindultak Debrecen felé. Mindkét fél részéről megkezdődött a felderítés, az ellenség helyzetének, erejének meghatározása. A hadtest lovashadosztályának parancsnoka – Mesterházy István ezredes – azt a parancsot kapta, hogy a lovasságának felével mindaddig haladjon Balmazújváros felé, míg ellenségbe nem ütközik. Természetesen az ellenséggel a nagyobb összeütközést kerülje el, de annak helyzetét és erejét derítse fel, és jelentse a parancsnokságnak. Orosz részről az éjszaka folyamán magyar csapatok felderítésére két kozákcsapatot küldtek ki. Az első Böszörmény, a második Debrecen felé indult el. A két csoportból csak az utóbbi találkozott ellenséggel. A kozákok Újvárostól hét, más forrás szerint tíz versztára³⁹ magyar huszárjárőrrel találkozott, mellyel tűzpárbajt vívott. Augusztus 2-án hajnalban az I. hadtest elérte a Debrecentől északra lévő Nagyerdőt, míg a feldunai hadsereg másik két hadtest előőrse tőle mintegy 25 kilométerrel keletre, Vámospércsre érkezett. Ekkor futott be Mesterházy ezredes jelentése, miszerint nagy ellenséges lovascsapat nyomul Debrecen felé, s mely elől a magyar lovasság – miután az ellenség nála sokkal erősebb – visszavonulni volt kénytelen, az érintkezést azonban fenntartja vele.⁴⁰

Mesterházy ezredes jelentését követően a lovasság másik felével már maga Nagysándor és Pongrácz indult el Balmazújváros felé újabb felderítő vállalkozást indítva, de többet valószínűleg ők sem tudtak meg. Időközben befutott az orosz felderítő osztag is, mely pontos információval nemigen szolgálhatott. Ekkor Paszkevics azonnal újabb felderítő csoportot küldött ki. Ez a csoport 300 muzulmán lovasból állt Bebutov vezérőrnagy vezetésével.⁴¹ Ez a csoport a muzulmán lovasezred két szotnyájából, és a kaukázusi hegyi lovas osztály egy szotnyájából állt. A felderítést nekik is úgy kellett végrehajtaniuk, hogy a magyarokkal ne bonyolódjanak harcba, de az erejüket a lehető legpontosabban fel tudják mérni. Augusztus 2-án hajnalban tért vissza Bebutov csoportja azzal, hogy az ellenség Debrecen előtt foglalt állást, de a gyümölcsfákkal benőtt halmokon elhelyezkedő katonaság létszámát nem lehet pontosan megállapítani. Paszkevics úgy gondolta, hogy Debrecennél Görgei teljes

---

³⁹ Scserbatov 124. p.

⁴⁰ Máriássy 182-183. p.

⁴¹ Мержиевский 370. p.

hadseregét fogja találni, ezért elhatározta, hogy döntő csapást mér rá, ennek érdekében meg is tette a szükséges előkészületeket.⁴²

Nagysándor, mivel az orosz sereg erejéről a híresztelésektől eltekintve semmit sem tudott, ezért augusztus 2-án kora reggel a kirendelt előőrs négy huszárszázadát ismételt felderítésre küldte ki. Ez a felderítés annyival szolgált több információval, mint a Mesterházy ezredesé, hogy mintegy 15000 főre becsülte meg a közeledő ellenség létszámát. Itt Nagysándor komoly hibát követ el! Nem küld ki további felderítő járőröket, hogy megállapítsa a szemben álló hadoszlop pontosabb létszámát, holott ekkor már egyes szóbeszédok a felderített létszám kétszereséről – 30000 főről – szóltak. Úgy gondolta, hogy ha ez a 15000 fős haderő valamikor a délelőtt folyamán eléri Debrecent, nyugodtan tekinthet a csata elé, mert az övével nagyjából hasonló erejű ellenséggel sikeresen veheti fel a küzdelmet. Elrendelte hát a Balmazújváros felé vezető út figyelését. Hevenyészett felderítés jellemezte az orosz felet is, mert Paszkevics sem tudott semmi pontosat a vele szemben álló magyar csapatok erejéről. A hajnali felderítőcsoport gyenge eredményét hallván az orosz főparancsnok sem erőltette a magyar arcvonal felderítését, tehát Paszkevics is ugyanazt a hibát követte el ezzel a lépésével, mint Nagysándor.

Azt leszámítva, hogy az orosz csapatok melyik irányból fognak érkezni, semmilyen felderítésből származó információ nem állta meg a helyét. A Debrecen előtt álló I. hadtest ellen nem csak egy 15000 fős csoport, hanem az orosz főerők 62000 főt meghaladó serege indult meg 298 löveggel megerősítve. Az elsöprő túlerő ellen, a csapatok ilyen felállítása mellett Nagysándornak semmiféle esélye nem volt, hogy valahogy jól jöjjön ki ebből az elkerülhetetlennek látszó ütközetből.

Az elszalasztott lehetőség: A cári főereg támadása és megtorpanása

Az ütközet napján reggel a cári sereg minden fogatát hátrahagyva Balmazújvároson harcrendben kezdte meg a felvonulást. Eközben Nagysándor értesülést szerezve az orosz csapatok közeledéséről a városban veszteglő málhát és poggyászt Derecskére irányította és csapatait készültségben tartotta. A cári csapatok a felvonulást megpróbálták a lehető legszervezettebben végrehajtani. A II. hadtest az

---

⁴² Oreusz 323. p.

úttól jobbra, a III. hadtest az úttól balra vonult, a hadtestek alárendeltségében álló lovashadosztályok a harcrend szárnyain haladtak előre, elől pedig a muzulmán lovasezred és a kaukázusi hegyi lovas osztály századai lovagoltak. A IV. hadtest alárendeltségébe tartozó, de a fősereghez átcsoportosított 12. gyalogos hadosztály és a 4. könnyűlovas hadosztály kombinált dandára egyelőre tartalékban maradt. Debrecen előtt néhány kilométerrel azonban az út mindkét oldalát sűrű kukoricamező borította, mely nem tette lehetővé, hogy a hadosztályok harcrendben folytassák útjukat. Mozgásuk annyira lelassult, hogy menetalakzatot kellett felvenniük, így egy hosszú oszlopban haladtak tovább. A Látóképi csárdát elérve a 3. könnyűlovas hadosztályt előreküldték, hogy a gyalogság harcrendbe fejlődését fedezze.

Már délután fél kettő volt, amikor másodszor kerültek harcérintkezésbe a magyar csapatokkal. Míg a menetelő csapatoknak rövid pihenőt rendeltek, addig a menetszlop előtt haladó muzulmán lovasezred újabb felderítést hajtott végre, ekkor csupán néhány (négy) huszárszázadot és néhány löveget láttak állni néhány kilométerre Debrecentől, ahogy figyelték az orosz csapatok mozgását.⁴³ Röviddel később Gorcsakov tüzérségi tábornok vezérkari főnök és Freytag altábornagy főszállásmester is elindult információt szerezni, de megvetően 3-4 ágyút és néhány lovasszázadot jelentettek Paszkevicznek. Frolov vezérőrnagy ezt megtoldotta annyival, hogy szerinte az ellenség szemmel láthatóan visszavonulásba kezdett, mire a már ingerült Paszkevics azt válaszolta: "Na, akkor tessék elkapni őket!"⁴⁴ Az oroszok kiérve a kukoricatáblák takarásából meglátták maguk előtt a várost és azt a néhány huszárszázadot, amelyik mozdulatlanul figyelte őket. A huszárok ellen a 3. könnyűlovas hadosztály 6. volhíniai dzsidásezredét vetették harcba, de a magyar huszárok kitértek a harc elől. Azok, ahogy húzódtak hátrafelé a saját állások felé, úgy húzták magukra a dzsidásokat és vezették be a rejtve elhelyezett ütegek gyilkos tüzébe. A megszólaló magyar tüzérségre válaszolva a 3. könnyűlovas hadosztálynak alárendelt mindkét lovas könnyűütege (5. lovas könnyűütege és 6. lovas könnyűütege 18 löveggel) és az osztrák fél röppentyűütege lemozdonyozott, és gyorstüzet lőtt a magyar tüzérség és gyalogság feltételezett állásai felé.⁴⁵ A tüzerek fedezésére a 3. könnyűlovas hadosztály 5. litvániai dzsidásezredét rendelték, mely a tűzpárbaj alatt

---

⁴³ A magyar csapatok rejtése olyan jól sikerült, hogy orosz részről mást nem láttak. Scserbatov 125. p.

⁴⁴ Nyikolaj 314. p.

⁴⁵ Мержиевский 372. p.

mozdulatlanul állt a helyén. A cári seregnek nem kis meglepetést okozó, remekül dolgozó magyar tüzérség tüze húsz perc alatt súlyos veszteséget okozott a két lovasütegnek és a dzsidásoknak. Néhány löveg használhatatlanná vált, sok ló elpusztult, és a kezelők közül többen megsebesültek, a becsapódó és felpattanó lövedékek még a második vonalat is elérték.⁴⁶ Az oroszok azt gondolták, hogy ellenfelük nagy űrméretű (12 fontos) ágyúkkal – is – rendelkezik, ezért tudtak ilyen nagy veszteséget okozni.⁴⁷ A menetből végrehajtott támadás tehát kudarcot vallott, ugyanakkor Paszkevicset arra a hibás következtetésre juttatta, hogy valóban Görgei seregébe ütközött. Ez a helyzet újra bizonytalanná tette a cári sereg parancsnokát.

A fölénybe kerülő magyar tüzérség zavart okozott az orosz harcrendben és ezt egyértelműen látták a magyar oldalon is. Az átmeneti siker reménnyel töltötte el a magyar katonákat. A sokat látott parancsnokok (Máriássy, Korponay) javasolták is Nagysándornak, hogy itt az idő az ütközet félbeszakítására, mivel Görgei előőrseivel már Nagylétát is elérhette, így a parancsnak, miszerint verjék vissza a felbukkanó ellenséget – teljes mértékben eleget tettek. Később az ellenségről való leválás, amikor annak gyalogsága már felvonult sokkal nehezebb, mert a visszavonuló egységek magukra rántják a támadásban lévő ellenséges erőket, ami súlyos veszteségeket okozna a hátráló csapatoknak. Nagysándor azonban nem rendelt el visszavonulást katonáinak, talán reménykedett abban a téves következtetésében, hogy egy vele nagyjából megegyező erejű ellenséges alakulattal még akár sikert is ki tudna vívni. Mire viszont a valóság a szeme elé tárult, már nem lehetett a súlyos vereséget megakadályozni.

Az ütközet második fele: a katasztrofális magyar vereség

Mintegy félórányi tüzérségi harc után – 13:55-kor – megérkeztek az első gyalogos egységek az arcvonalba. Ekkor a már harcoló ütegek mellé felvonult az 5. gyalogos hadosztály. A hadosztály tüzérdandárának 3. 4. és 5. könnyűütege felváltotta a veszteségeket szenvedett 3. lovas tüzérdandár ütegeit.⁴⁸ A két lovasüteg a Nagyerdő

---

⁴⁶ Oreusz 324. p., Nyikolaj 314-315. p.

⁴⁷ Scserbatov 125. p. és Szoncov 252. p. A fentebb vázolt hadrendből kitűnik, a magyar csapatok csak hatfontos és háromfontos ágyúkkal rendelkeztek.

⁴⁸ Мержиевский 372. p.

szélén lévő balszárnyra került a 3. könnyűlovas hadosztály kötelékébe. Az 5. gyalogos hadosztály mögött a 4. gyalogos hadosztály vonult fel, mely aztán az 5. gyalogos hadosztálytól jobbra került bevetésre úgy, hogy annak ladogai vadászrezde és olonyeci gyalogrezde a 2. nehéz és 2. könnyű üteggel, valamint a hadtestközvetlen 2. utászászlóaljával együtt a hadosztály tartalékát alkotta. Az 1. könnyű és 1. nehéz tüzérüteg az első vonalban álló slisszelburgi ezredet erősítette.⁴⁹ A vonal jobbszárnyára a 2. könnyűlovas hadosztály került, attól jobbra pedig a 32. doni kozák lovasezred. A magyar tüzérség hatásos működése a tábornoki karban is áldozatokat szedett. Kuprijanov altábornagy éppen lelket öntött már-már meginogó csapataiba, amikor egy becsapódó ágyúgolyó éppen a lóva előtt pattant szét. Kuprijanovnak a lövedék leszakította a lábát, lóva azonnal elpusztult. A súlyosan sebesült tábornok leesett a földre, az erős fájdalomtól hangosan feljajdult, majd remegő hangon magához kérte a zászlóalj lobogóját, hogy alatta haljon meg. Usakov vezérőrnagy, vezérkari főnök ezt nem engedte meg, parancsot adott, hogy a zászlót vigyék vissza a helyére, Kuprijanov altábornagyot pedig lőtávolon kívülre vitette, hogy sebeit megvizsgálják, és a szükséges orvosi ellátásban részesítsék.⁵⁰ A mellén és a vállán sebesült meg Miller vezérőrnagy, a 3. tüzérhadosztály parancsnoka, miközben a felfejlődő gyalogos hadosztályoknál tevékenykedett. A II. hadtest élére Paszkevics ideiglenesen Ivan Mihajovics Labincev altábornagyot, az 5. gyalogos hadosztály parancsnokát nevezte ki. Kis híján az új parancsnokot is elérte a végzet, mert nem sokkal később egy újabb becsapódó ágyúgolyó az ő lovával is végzett. A földre került Labincev gyorsan felállt, keresztet vetett, majd így szólt: „Na, az Úr hetedszer is megkegyelmezett a bűnösnek.”⁵¹ A III. hadtest 7. és 8. gyalogos hadosztályát is szétbontakoztatták az 5. gyalogos hadosztálytól balra egészen a balszárnyon álló 3. könnyűlovas hadosztályig. Ezzel gyakorlatilag a gyalogság befejezte felvonulását, és a hadosztályok dandáronként két vonalban állították fel ezredeiket. Mire azonban ez megtörtént, újabb két óra telt el. A 7. és 8. gyalogos hadosztály előrevonását követően a hadsereg tüzérparancsoka Gillenschmidt tüzérségi tábornok, Paszkevics utasítására négy nehézüteget állított az orosz balszárny mögé, mely gyilkos tüzet zúdított a gyenge

---

⁴⁹ Мержиевский 372. p.

⁵⁰ Egyes források hibásan a tábornok halálát jegyzik, Kuprijanov a szabadságharc leverése után 1874-ben 84 évesen halt meg. Половцов Том IX 554. p; Az 1848-1849-es szabadságharc 352. p. és Sztreng 359. p.

⁵¹ Korábbi kaukázusi szolgálata idején hat lovat öltek meg alatta. Sztreng 360. p.

magyar jobbszárnyra.⁵² Korponay jobbszárnyon lévő hadosztálya meg is kezdte visszavonulását a téglavető felé. Ahhoz, hogy a visszavonulás rendezetten menjen végbe, ügyelni kellett arra, hogy a centrumban álló Bobich-hadosztály mindenféleképpen tartsa állásait. Paszkevicznek – ezt a mozdulatot látva – felkeltette a figyelmét a Nagyerdő. A Nagyerdőnek, illetve a Nyulas csapszéknek támaszkodó magyar jobbszárny hátrafelé mozgása felkínálta az átkarolás lehetőségét. Paszkevicz azonban habozott, és kiküldött a magyar jobbszárnyhoz egy lovas egységet, melynek jelentése nyomán megbizonyosodhatott arról, hogy a magyar jobbszárnyon lévő Korponay-hadosztály védtelen, és a Debrecentől északra lévő erdőséget nem védi jelentős magyar erő. Természetesen ez azt is mutatta, hogy nincs olyan csoportosítás, ami veszélyeztetné a bekerítő hadmozdulatot végző cári csapatokat. A visszafelé húzódó Korponay-hadosztály nyomában megindult a 7. és a mellé felfejlődő 8. gyalogos hadosztály egy-egy dandára dobszó kíséretében (a másik két dandár tartalékként követte őket). Tőlük balra a 3. könnyűlovas hadosztály, valamint az ahhoz csatolt – Bebutov vezérőrnagy vezetése alatt álló – kaukázusontúli muzulmán lovasezred és kaukázusontúli hegyi lovas osztály kezdte meg az előrenyomulást. Ez az elképesztő erő délután öt óra után rárontott a gyenge magyar jobbszárnyra.

Röviddel a cári lovasság támadása előtt indult meg a magyar balszárny támadása is. Bár Máriássy ezredes újfent javasolta parancsnokának, hogy kezdjék meg a visszavonulást,⁵³ Nagysándor vezérőrnagy mégis előrenyomulásra adott parancsot. A Máriássy-hadosztály zászlóaljai lépcsőnként kezdték meg az előrenyomulást a balszárny lovasságának fedezete mellett, melyet a hadosztályparancsnok 1200 lépésnyire előre küldött. A támadás viszont néhány száz méter után megakadt az erősödő orosz tüzérségi tűzben. Az orosz lovasság támadására Máriássy ezredes így emlékezett: *"Éppen azon tűnődtem mit tévő legyek e kritikus helyzetben a roppant túlerővel szemben, midőn egy iszonyú nagy lárma – mely jobbról s hátulról hallatszott – magára vonta figyelmemet. Odanézvén – pusztá szemmel – egy igen nagy ellenséges lovastömeget pillantottam meg, mely iszonyú nagy lármával jobb szárnyunkat hátulról megtámadta."*⁵⁴ Korponay egyetlen harcképes zászlóalja, a 96. honvédzászlóalj négyszöge még

---

⁵² Oreusz 324-325. p., Nyikolaj 316-317. p.

⁵³ Máriássy azt gondolta (helyesen), hogy az I. hadtest eredményes tüzérségi harcával teljesítette azt, amire Görgei 211. számú parancsában utasította Nagysándor hadtestét.

⁵⁴ Máriássy 188. p.

visszaverte az 5. litvániai dzsidásezred első rohamát, de a másodikat, melyet már személyesen Nyikolaj Fjodorovics Plautyin altábornagy vezetett már sikert ért el.⁵⁵ A honvédek a város területén és a kertekben kerestek menedéket. A menekülő 96. honvédszászlóalj a folyamatosan állást váltó 15. hatfontos gyalogüteg fedezte tüzével. A magyar tüzérség a felülkerekedő orosz tüzérség tüzétől súlyos veszteségeket szenvedett. Több lövege lőképtelenné vált (akkori szóhasználattal "demontírozva lett"), a 15. hatfontos gyalogüteg parancsnoka, Csányi Márton százados is megsebesült: ellőtték a bal lábát, de csapatait sebesülése ellenére sem hagyta el.⁵⁶ Miután a magyar tüzérség a jobbszárnyról visszavonult, a 7. gyalogos hadosztály akadálytalanul tudta elérni a téglavető előterét. A sebtében itt felállított orosz tüzérség azonban nem tudott érdemi tevékenységet kifejteni, mert a téglavetőn keresztülszáguldó 3. könnyűlovas hadosztály és a muzulmán lovas egységek összekeveredtek a hátráló magyar csapattöredékekkel és a tartalékból előrevont lovas népfelkelőkkel. A jobbszárny széthullása zűrzavart indított el, mely rövidesen magával rántotta a centrumban álló Bobich ezredes vezette hadosztályt is, melyet szemből a 7. és 8. gyalogos hadosztály támadott. A kialakuló káoszban az előretörő orosz csapatok a Kokaslót védő hont megyei védzászlóaljat teljesen szétverték.⁵⁷ A Pintér százados vezette alakulat bártan vette fel a küzdelmet az előretörő orosz lovas és gyalogos csapatokkal, de a cári lovasság lendületes támadása szétszórta a zászlóalj, és közülük sokan – köztük Pintér százados is – elestek. A védzászlóalj jelentékeny része sebesülten fogságba esett, maradványa tudott csak az I. hadtest kötelékében visszavonulni. Ezalatt a Nagyerdőben álló 89. honvédszászlóalj két százada látván a kibontakozó pánikot sebtében Nagyléta felé vonult el.⁵⁸ Az előretörő cári lovasság ellen Nagysándor utolsó tartalékát vetette be, az 1. "Császár" huszárezred hat századát (tartalék 2 és a jobbszárny 4 századát), de azok miután meglátták az elképesztő túlerőt, inkább nekiláttak a lövegek kimentésének. Ez természetesen azt vonta maga után, hogy a segítségükre szoruló gyalogosegységeket faképnél hagyták.⁵⁹ Bobich hadosztálya visszavonulása közben téglavető környéki állásaiból a

---

⁵⁵ Nyikolaj 318. p.

⁵⁶ Szűcs 1017. p.

⁵⁷ Ramming 407. p.

⁵⁸ Szűcs 1018. p.

⁵⁹ Strausz 219. p. Korábban is sok panasz érte a császár huszárokat, miszerint hamar megfutamodnak a harcterről. Ezt a visszavonulásukat Sillye Gábor kormánybiztos is látta, és jelentésében le is írta. Sillye

kertségbe hátrált. Hátrálását két honvédzászlóalj fedezte fegyvereinek tüzével. A feladott téglavetőt így a 7. gyalogos hadosztály jelentős harc után elfoglalta. Weymarn vezérkari alezredes egy üteggel kartácstüzet akart lőni a téglavetőből visszavonuló és négyszögbe álló magyar zászlóaljakra, azonban még idejében észrevette, hogy megjelentek az orosz balszárny lovas alakulatai, így elkerülte, hogy esetleg a saját csapatok közé lövessen. A 3. könnyűlovas hadosztály ezredei és a muzulmán lovasezred folytatta a magyar alakulatok támadását a kertségen át.⁶⁰ Ennek támogatására Gorcsakov herceg négy ágyút rendelt a téglavető mellé, hogy tüzükkel segítsék a lovasok harcát. A magyar csapattöredékek a város felé folytatták a menekülést, de a muzulmán lovasok betörték a városba is, ott elfoglalták a Korponay-hadosztály tartalékban álló, vonószerkezet nélküli négy lövegét, két lőszeres kocsit és élelmiszert szállító szekereket, valamint számos foglyot ejtettek. A városon keresztül Nagyléta felé menekült a súlyos veszteségeket szenvedett 96. honvédzászlóalj is, melynek parancsnoka – Balka Arnold őrnagy – halálosan megsebesült.⁶¹ Este nyolc órára a 7. és 8. gyalogos hadosztály bevette Debrecent, az arcvonal közepén lévő 4. és 5. gyalogos hadosztály folytatta a tűzpárbajt a menekülő, de harcképes magyar alakulatokkal. Ezek a hadosztályok majd hat órákor kapták meg az előrenyomulási parancsot, egy óra elteltével el is érték a várost. Az orosz gyalogság támadása annyira lendületesnek bizonyult, hogy a tartalékban álló 12. gyalogos hadosztályt és a 4. könnyűlovas hadosztály kombinált dandárát már nem is kellett ütközetbe vetni. A Máriássy-hadosztály látván a magyar centrum sorsát, habozás nélkül megkezdte a visszavonulást déli irányban, azonban Máriássy ezredes hamar felismerte, hogy ezzel a lépésével a még hősiiesen harcoló Bobich-hadosztályt még súlyosabb helyzetbe hozhatja. Ezért kis veszteséget szenvedett seregtestét az orosz csapatoktól elszakadni igyekvő magyar csapatok visszavonulásának elősegítésére, illetve azok védelmére használta fel. A hátráló Máriássy-hadosztály is részesült az orosz csapatok tessék-lássék üldözéséből. Ellenük a 4. gyalogos hadosztály és a jobbszárny szélén lévő 32. kozák lovasezred került bevetésre, de ezeket a csapatokat a magyarok puskatüze hamar elűzte. A gyalogosokat viszont miután elindultak azonnal megállították, és

---

203. p. Görgei véleménye szerint „az 1. huszárezred (Császár-huszárok) (...) hadseregünk legkevésbé megbízható csapatai közé tartozott.” Görgey I. kötet 450. p.

⁶⁰ Nyikolaj 318. p.

⁶¹ Szűcs 1020. p.

láncba húzták őket szét. Máriássy tartva az erős orosz üldöző csapatoktól, inkább a kerülőutat választotta a dél felé vonuláshoz. Hajdúszoboszló felé indult el, hátha a két irányba tartó visszavonulás megosztja az üldözőket, így azok üldözési hatékonysága csökken. Az üldözésre és bekerítésre jelölt 2. könnyűlovas hadosztály mozdulatlanul állt a kukoricásban, mivel parancsnokának – Glazenap altábornagy – elmondása szerint semmiféle parancsot nem kapott feletteseitől arra vonatkozóan, hogy mikor kapcsolódjon be a küzdelembe, illetve kezdje meg a visszavonuló ellenség üldözését. Paszkevics adott támadási parancsot Glazenapnak, de ez nem érkezett meg hozzá, valószínűleg nem találták meg.⁶² Ebből következően a hadosztály a felfejlődést sem hajtotta végre, tehát tetemes lemaradásban volt, miközben a magyar balszárny előtte vonult vissza. Ez a hiba a visszavonuló magyar egységeknek az életet jelentette.

Az ütközet végére derült ki Paszkevics számára, hogy Görgei ismét túljárt az eszén, mert az nemhogy a városban, de Debrecen közvetlen környékén sincs. Addig, míg az ütközet véget nem ért, az orosz vezetés számára nemcsak Görgei tartózkodási helye, de a vele szemben álló erő nagysága sem volt egyértelmű. A távolodó magyarok éjszakai üldözése bár felmerült, végül a gyakorlatban mégsem valósult meg. A harc folyamán az oroszok élelmezési készletei kimerültek, azokat a városból való továbbhaladás előtt fel kellett tölteni. Ez pedig, mint később kiderült, napokat vett igénybe.

Az I. hadtest jelentős veszteségeket szenvedve elszakadt a Debrecent elfoglaló orosz csapatoktól (ez az elszakadás a 2. könnyűlovas hadosztály már említett hibája folytán volt csak lehetséges). Két dél felé haladó oszlopban néhány huszárszázad és löveg fedezete mellett vonult a Bobich-hadosztály maradéka és a lovashadosztály részei. A magyar jobbszárny lövegeit a Császár-huszárok vágta át a kozákokon, és a város keleti vége felé vonultak vissza velük. Ez a különítmény este Derecskén csatlakozott a visszavonulókhöz. A felbomlott I. hadtestből több pánikszerűen menekülő csoport keleti-délkeleti irányban vágta át magát a városon, és majd este

---

⁶² Ez a hiba Glazenap altábornagynak a beosztásába került, Paszkevics még aznap leváltotta a hadosztály parancsnoki tisztjéről. Utóda Ivan Karlovics Szaal von Goldstejn altábornagy lett. Alabin 204. p; Половцов Том XIX 305. p. és Альбовский 346. p. Állítólag a hadosztály eltévedését elősegítette egy éppen arra haladó parasztember, akit Glazenap kért meg útbaigazításra, de az teljesen más irányba vezette az orosz sereget parancsnokát. Görgey István 311-312. p.

Derecskére érkezvén csatlakoztak újra alakulatukhoz. A hadtest tábornoki főnöke Pongrácz alezredes ekkor adott jelentést Görgeinek az ütközetről:

1. hadtest

A fővezérkar/főtábornok központi irodájának ott, ahol

Alulírott harmadszor jelenti, hogy a hadtestet délután túlerővel megtámadták és visszavetették, s az a visszavonulás során két részre oszlott, ami által a győzelmesen előrenyomuló bal szárny a legnagyobb veszélybe került. Ez ez ideig nem érkezett meg, és a jobb szárnyat az ellenséges lovasság egészen idáig szakadatlanul üldözte.

A veszteség sajnos rendkívül nagy, mivel a jobb szárny kis híján teljes gyalogsága a harc során szétszóródott a pusztán, azonban remélhető, hogy a bal szárny harcolva egyesül és megmenekül. Nehezen jut el azonban Berettyóújfaluba, és az ide szétszórt erő csak arra lesz képes, hogy a lőszertartalékot és a vele levő ütegeket megvédje, az ellenséget azonban nem tudja feltartani.

*Pongrácz*⁶³

Az I. hadtest lovassága és Bobich ezredes hadosztálya Derecskén rövid pihenőt követően Berettyóújfalu felé indult el. Máriássy ezredes hadosztálya egy óra múlva követte őket. Augusztus 3-án reggel értek Berettyóújfalura, itt viszont Nagysándor a sekély Berettyót szemlélve semmi esélyét nem látta, hogy hathatós védelmet alakíthasson ki a folyóra támaszkodva, így az azonnali továbbindulás mellett döntött. Nagyvárad felé indult el a hadtest, útközben még megfigyeltek néhány századnyi kozákokat, akik távolról követték a visszavonuló magyar csapatokat. Biharkeresztesen pihenőt tartva este hét órakor érkeztek Váradpüspökire.⁶⁴ Itt Nagysándor hadteste augusztus 5-én reggel csatlakozott Görgei másik két hadtestéhez. Az újra összeállt feldunai hadsereg Váradpüspökiről még 5-én Gyapjúra, 6-án Nagyszalontára, 7-én Nagyzeréndre, 8-án Simándra vonult. Innen 9-én Aradra érkezett, amikor attól délre, Temesvárnál lezajlott a mindent eldöntő – a szabadságharc számára a véget jelentő – csata. Innentől kezdve az egyedül maradt feldunai hadsereg számára már nem maradt más, mint a fegyverletétel.

---

⁶³ Saját kezébe ott ahol 207. p.

⁶⁴ Máriássy 190-192. p.

A szembenálló felek elszenvedett veszteségei

Ahogy a hadrendnél, az elszenvedett veszteségeknél is az orosz fél adatai a könnyebben értelmezhetőek. Ezek szerint a cári csapatok véres vesztesége több forrás szerint halottakban 2 főtsiszt és 58 alacsonyabb rangú katona, sebesültekben 25 tiszt és 252 alacsonyabb rangú katona volt.⁶⁵ A harcoló alakulatok közül néhány alakulatnak a vesztesége ismert. A 9. koztromai vadászrezrednek hét katonája esett el az ütközetben.⁶⁶ Az egész idő alatt a jobbszárnyon veszteglő 4. lubni huszárezred állományából egy közlegény esett el, többen megsebesültek. A harcokban ezen kívül még az ezred 8 lova is megsérült.⁶⁷ A magyar csapatok erős tüzérségi tüze okozott némi veszteséget a 4. harkovi dzsidásezrednek is. Ebből az ezredből hét ló elpusztult, egy dzsidás megsebesült, túlhajszoltság miatt az alakulat további 35 lovat veszített el.⁶⁸

A magyar csapatok veszteségére a fellelhető források más és más adatot tartalmaznak, nem egy közülük becslésen alapul (3. táblázat). Mérvadónak tekinthető Pongrácz István őrnagy visszaemlékezésében közölt veszteség, mely szerint az I. hadtest és a Korponay-hadosztály együttes vesztesége 2 tiszt és 152 legénységi állományú halott, megsebesült 6 tiszt és 215 főnyi legénység, míg 7 tiszt és 1300 legénységi állományú katona eltűnt vagy fogságba esett, ez utóbbiak közül azonban mintegy 300-an később előkerültek és újra csatlakoztak a hadtesthez.

A csata után elmenekültek, alakulatuktól elkeveredettek pontos száma ismeretlen, hogy voltak ilyenek azt Rómer Flóris főhadnagy (később a magyar régészet atyja) esete bizonyítja, aki egészen Árva vármegye területéig sikeresen menekült a császáriak elől.

A hadtest tiszt veszteségét a személyek életrajzai alapján pontosabban össze lehet állítani. Ez a lista némiképpen árnyalja Pongrácz őrnagy adatait. Eszerint hat tiszt esett el vagy halt bele a sebesüléseibe, kilencen megsebesültek és fogságba esett a hadtest hat tisztje (4. táblázat).

Az eltemetett halottak számára vonatkozóan egy biztos adattal rendelkezünk: Debrecen mezőőr kapitánya, Szabó Márton a csatatér közelében, a Csigekert nyugati

---

⁶⁵ Oreusz 323-326. p és Мержиевский 374. p.

⁶⁶ Богданович 146. p.

⁶⁷ Бурский 252. p.

⁶⁸ Альбовский 346. p.

sarkánál lévő Csigedomb oldalában kialakított közös sírba temettette el a 112 magyar és 634 orosz katona holttestét. Ez azt jelenti, hogy Pongrácz őrnagy adatait szem előtt tartva az eltemetett halottak száma 40-el kevesebb, mint az őrnagy által megadott.⁶⁹ A két adat között különbségként jelentkező áldozatokat feltehetően a helyszínen temették el, amit egy néhány évtizeddel ezelőtti eset is bizonyíthat. Ekkor a Libakert utca és a Füredi út sarkán zajló építkezésen emberi maradványok és egyenruha foszlányok kerültek elő a földből. A Déri múzeum akkori igazgatóját hívták segítségül a csontok korának meghatározásához. A fellelt egyenruha maradványok magyar katonákra utaltak, de végérvényesen csak a csontok kihantolásakor lehetett kijelenteni, hogy három, a Köntöskert akkori árkában eltemetett magyar honvéd maradványai kerültek elő.⁷⁰

Érdekesség, hogy Debrecen határában a Hosszúpályi felé vezető út mentén emlékművet állítottak **Szarka Márton** alszázadosnak, aki a szájhagyomány szerint egy orosz dzsidás katona pikájának szúrásától esett el. Azonban Szarka alszázados az ütközet közben sebesülten fogságba esett, így a szabadságharcot túlélte. Fogságából szabadulva 1850-ben közlegényként a császári 6. huszárezredhez lett besorozva, ahonnan 1857-ben szerelt le.⁷¹ Tehát biztos, hogy nem ő nyugszik az emlékmű alatti sírban, ezáltal a ma Debrecen Nyulas városrészében lévő Szarka János (sic!) utca névadása is minden alapot nélkülöz.

A magyar csapatok veszteségének politikai vetületét vizsgálva figyelemre méltó Kossuth Lajos egykorú feljegyzése a debreceni vereségről: "*Nagy Sándor hadtestének vesztesége a Debrecenyi (sic!) csatában teljességgel nem tetemes. Ezt is csak a futamlók vészharsogása tette oly naggyá, kik növelték a veszélyt, hogy saját gyávaságukat palástolják. – Meg lesz velük leszámolás.*"⁷²

További lehetőséget nyújt a magyar csapatok veszteségének összeállításához az I. hadtest 1849. augusztus 8-ai hadrendje,⁷³ mely az aktuális létszámadatokat is tartalmazza (5. táblázat). Az ütközet után jelentősebb változás volt a seregtest felépítésében, hogy a Korponay-hadosztály harcképes részei betagozódtak az I.

---

⁶⁹ Papp 9. p. Az orosz hősi halottak magas számának jelentékeny részét minden bizonnyal a kolerás megbetegedésben meghaltak alkották.

⁷⁰ Papp József szóbeli közlése 2014. augusztus 27-én.

⁷¹ Az 1848–49-es honvédsereg 24. p.

⁷² MNL-MOL Görgey cs. It. P295 B21. fasc.

⁷³ HM-HIM VII. 42/203-209 B87. doboz, 2225/86. felvétel.

hadtest kötelékébe. A 96. honvédszászlóalj a Bobich-hadosztályhoz került, míg a 7. "Reuss-Köstritz" huszárezred egyetlen százada a Mesterházy lovashadosztályt erősítette meg. A hadtest alárendeltségébe tartozó, és parancsnokát vesztett Hont megyei védzászlóalj vezetését az ahhoz korábban csatlakozott trencsényi védzászlóalj parancsnoka, Pongrácz Guidó százados vette át.

A hadtest utolsó hadrendjéből látható, hogy a Máriássy-hadosztály zászlóaljai és tüzérsége összesen 131 főt veszített, míg a súlyos harcot vívó Bobich-hadosztály vesztesége ennek több mint négyszerese, 607 fő. A Mesterházy-lovashadosztály 165 fővel számlált kevesebbet, amiből az 1. "Császár" huszárezred vesztesége 138 főt tett ki. Megsemmisítő veszteség érte a Kokaslónál harcoló Hont megyei védzászlóaljat és az utászokat. Együttes veszteségük megközelítette az 500 főt. Mindezek együttes mennyisége 1401 főt tesz ki, tehát ennyivel lett kevesebb a hadtest létszáma az ütközet után. Sajnos a Korponay-hadosztály vesztesége ebből a hadrendből sem látható tisztán. Mivel az alárendeltségébe tartozó 96. honvédszászlóalj létszámát tekintve feltehetően teljes volt, az augusztus 8-án jelentett 659 fős létszámhoz képest ennek a zászlóaljnak az állománya is legalább 140-150 fővel lehetett kevesebb. A Korponay-hadosztályhoz tartozó népfelkelő és újonc zászlóaljokról pedig semmilyen feljegyzés nem maradt fent ebben az iratban, vélhetően, ha léteztek ezek az alakulatok, akkor a harcképtelenségük folytán nem kerültek be a hadtest hadrendjébe.

Az ütközet utóélete

Azt, hogy nem találta meg a magyar főerőt, Paszkevics herceg I. Miklós cárnak 1849. augusztus 4-i levelében a következőképpen magyarázta:

"Debrecent bevettük, miután megütköztünk a magyarok egyik hadtestével, amelynek Nagysándor volt a parancsnoka. Az ellenségnek mintegy 16 ezer embere és 41 lövege volt, lovassága elérte a 2500 főt. Hogy fogalmunk legyen arról, mennyire hű a lakosság a magyar kormányhoz, el kell mondanunk, hogy az ellenséges állás közelébe érve sem tudtuk meg, vajon Görgei egész hadserege vagy csak annak egy része van-e ott; így a támadást azért kezdtük, hogy biztosan megtudjuk az ellenség létszámát. Ezért támadtam úgy, mintha Görgei egész hadereje állt volna ott, nem pedig az ellenség 16 ezer fős hadteste. Annál inkább óvatosnak kellett lennünk, mert ezen a napon nekünk feltétlenül le kellett győznünk az ellenséget, és be kellett vennünk Debrecent, ugyanis nem volt vizünk. A balszárnyra lovagoltam és láttam, hogy az bekeríthető. Az 5. hadosztály már megkezdte a harcot, és bár 36 löveget felállított, az ellenség tüzérsége megtartotta a maga fölényét. Ekkor a 7. hadosztály került a harcvoalba; ennek a hadosztálynak azt parancsoltam, hogy az 5. hadosztály balszárnyát hosszabbítsa meg, de egy kicsit rézsútosan; Gillenschmidtet pedig utasítottam, hogy állítson fel egy erős üteget. 48 löveg sorakozott fel, amelyek lövéseikkel fél óránál rövidebb idő alatt arra kényszerítették az ellenséget, hogy egyik üteget a jobbszárnyról vonja vissza. Ezt látva kiadtam a gyalogságnak és a lovasságnak a parancsot, hogy rohamozzák meg a várost – amit sikerrel végre is hajtottak. Nem telt el fél óra – s az ellenség tüzérségével és lovasságával együtt elfutott, és amikor én a jobbszárnyra megérkeztem, már vagy két verszta távolságra volt; a gyalogság a kerteken át menekült. Az üldözést nem lehetett tovább folytatni, mert várható volt Görgei hadteste." ⁷⁴

Világosabban Nyikolaj báró írta le az ütközet konklúzióját: *"Így végződött tehát az az ütközet, melynek láthatólag nagy jelentőséget igyekeznek tulajdonítani, de amelyért véleményem szerint inkább elmarasztalás, mint dicséret járna." ⁷⁵* A legvelősebben azonban Lihutyin fogalmazott: *"Debreceeni támadásunkról elmondható, hogy egy nagyot csaptunk a semmibe." ⁷⁶* Az átütő siker elmaradása nem szegte kedvét az adakozószelemnek. Az ütközetben mutatott helytállásukért a 13. szmolenszki gyalogezredben az ezredparancsnok a Szent György kereszt IV. osztályát, két törzstiszt a Szent Anna

---

⁷⁴ Oreusz 464-465. p.

⁷⁵ Nyikolaj: 319. p.

⁷⁶ Lihutyin 778. p.

kereszt II. osztályát, további hét főtiszt és altiszt a Szent Anna kereszt IV. osztályát kapta meg.⁷⁷

Az orosz főszereg néhány napot kénytelen volt Debrecenben tölteni, majd ezt követően először Rüdiger lovassági tábornok III. hadteste indult el dél felé. Augusztus 9-én a lovasságuk már Nagyváradon, a gyalogság pedig Biharkeresztesen tartózkodott.⁷⁸ Debrecenben csak a kórházakban fekvő sebesültek és betegek maradtak. A sebesült és zömmel kolerás megbetegedésben szenvedő katonákat több helyen látták el a városban. Legnagyobb ezek közül a Református Kollégiumban berendezett kórház volt. A sebesült Kuprijanov altábornagyot például egy magánháznál szállásolták el. A cári csapatok Arad felé vonulása után sem csökkent a kórházak és ezzel Debrecen terheltsége, hiszen a világosi fegyverletétel után az orosz főerő újra Debrecenen keresztülvonulva hagyta el az ország területét. A betegségben szenvedő katonák ellátása még majdnem egy évig tartott. Az utolsó orosz katona 1850. július 23-án halt meg Debrecenben.⁷⁹

Epilógus – következtetések az ütközettel kapcsolatban

Amint a bevezetőben olvasható volt, két vád hangzott el Görgeivel szemben. Az első, hogy a magyar főszereg parancsnoka az I. hadtestet a felbukkanó orosz haderő megtámadására utasította. Ennek a gondolatnak az alapját Görgei 211-es számú utasításának félreértelmezése adta, melyben azonban a megtámadás szó el sem hangzik. Az pedig, hogy az ellenséget az I. hadtest verje vissza remekül teljesült, amikor a magyar tüzérség hatásos tevékenységével megállította a cári főszereg menetből végrehajtott támadását. A gyalogság csatarendbe állítása pedig órákba került az ellenfélnek, ami a 20-25 kilométerre lévő két magyar hadtest malmára hajtotta a vizet, mert ekkorra elérhetetlen távolságra kerültek Paszkevicstől. Egy remek kezű, öntevékeny parancsnok felismerte volna ezt a pillanatot, és megkezdte volna az ellenségtől való elszakadást. Sajnos Nagysándor nem tartozott az öntevékeny parancsnokok közé, ezt már korábban a július 11-ei komáromi és a július 17-ei váci

---

⁷⁷ Мержиевский 545. p.

⁷⁸ Pusztaszeri 618. p.

⁷⁹ Papp 10. p.

csatákban hadtestparancsnokként be is bizonyította.⁸⁰ Ez az elszalasztott lehetőség súlyos hibának bizonyult, miképpen az is, hogy nagyon felületes volt a felderítés. Nagysándor az ellenség gyalogságának szétbontakozásáig és az orosz lovasság megindulásáig nem volt tisztában azzal, hogy az egész cári főserég működik ellene, nem pedig egy kikülönített hadtestnyi erő. Pedig a hadművelet pontos tervezéséhez, feladatának maradéktalan elvégzéséhez kiemelten fontos lett volna tudnia, hogy mekkora erő áll vele szemben. Szintén félreértelmezésből fakad a harmadik hiba is, miszerint a Balmazújvárosi út két oldalán kellett a csapatokat felállítani. A korabeli iratokat tanulmányozva tisztán látható, hogy nincs utalás arra vonatkozóan, hogy az út két oldalán kellene a csapatokat felállítani (háttal a városnak), hanem szabadságot adva a parancsnoknak annyi olvasható, hogy Balmazújváros felé állítsa fel az egységeket. Ez a lehetőség azt jelentette ebben az esetben, hogy mivel a visszavonulás iránya déli (Derecske felé irányuló), a csapatokat Debrecen délnyugati részére támaszkodva kellett volna felállítani, ahol sem a Nagyerdő, sem a város nem gátolta volna a tervszerű hátrálást, és a visszavonulás minden bizonnyal rendezetten ment volna végbe, és nem torkollik káoszba.

A másik támadás Görgei ellen a segítségnyújtás elmulasztása volt. Ennek a vádnak az elutasításához csak józanészre van szükség. A Nyíradonyból Vámospércsig vonuló III. és VII. hadtesteknek a vád szerint a magyar tüzérség első lövéseit követően útnak kellett volna erednie, és a szorongatott helyzetben lévő I. hadtesten kellett volna segítenie. A magyar tüzérség fél kettő tájban nyitott tüzet a támadó cári csapatokra. Ha Görgei azonnal útra kel – jelen esetben az azonnal szó egy ekkora haderőt figyelembe véve már önmagában is nonszensz – óránkénti négy kilométeres sebességgel számolva a két hadtest pihenő nélküli menetben több mint hat óra múlva ért volna Debrecenbe. Vagyis mintegy három órával az ütközet befejeződése után. Mi történhetett volna ekkor? Valószínűleg Paszkevics serege könnyed győzelmet arathatott volna az erőltetett menettől elcsigázott magyar csapatok felett. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az I. hadtest volt az oltalmazó, a III. és a VII. hadtest pedig az oltalmazandó, nem pedig fordítva.⁸¹

---

⁸⁰ Az 1848-1849-es szabadságharc 259. p. Nagysándor ezredesként, később vezérőrnagyként, mint lovashadosztály parancsnok kiemelkedő teljesítményt nyújtott több csatában is. A hadtestparancsnoki beosztás viszont már meghaladta képességeit.

⁸¹ Gyalóky 70-72. p. Pusztaszeri László 618. p.

Joggal merülhet fel a kérdés, hogy Görgei miért éppen azt a hadtestet szemelte ki az oldalvéd feladatára, amelynek vezetője volt a legrosszabb képességű a három hadtestparancsnok közül. A magyar fővezér ezt a döntését azzal indokolta, hogy a III. és a VII. hadtest súlyos harcokat vívott Miskolc térségében, míg az I. hadtest Vác óta nem vívott ütközetet az ellenséggel. Ezen túlmenően Nagysándor hadteste volt mindhárom közül a pihentebb.

Meglepő, hogy milyen nehezen ment az üzenetváltás Görgei és az I. hadtest között az ütközet alatt. Görgei visszaemlékezésében különösnek találta, hogy Nagysándortól nem kapott semmilyen értesítést sem az ütközet előtt, sem azután. Ebből kifolyólag nem tudta megítélni, hogy a Debrecennél lezajlott ütközetnek mi lett a végkifejlete (azt, hogy az összecsapás megtörtént, az ágyúszóból ki tudta következtetni).⁸² Ugyanakkor Pongrácz tábornoki főnöknek is csak a harmadik jelentése jutott el Görgeihez, melyben a vesztes összecsapásról értesíti a főparancsnokot. Ennek az üzenetnek a beérkezése után tudott továbbindulni a még augusztus 3-án hajnalban is Vámospércsen tartózkodó magyar főerő. Az előzőleg Görgei által kiküldött lovas hírvivők (ún. "czirkálók") sem érkeztek vissza, vagy oda sem értek az I. hadtesthez. A fővezér augusztus 3-án Vámospércsről üzent a Berettyóújfaluban tartózkodó Nagysándornak, hogy útnak indult Nagyléta felé. Maga Nagysándor majd csak augusztus 6-án Nagyszalontáról küldött Görgeinek részletes jelentést a vesztes ütközetről. Ebben a jelentésben semmilyen utalás nincs arra, hogy támadási kényszer vezetett a súlyos vereséghez, illetve, hogy miért nem érkezett a főerő részéről segítség. Ezzel párhuzamosan Görgei – bár emberileg megvolt róla a kialakított véleménye – sohasem rótt fel Nagysándornak a balul sikerült Debreceni ütközetet. Ezen tények fényében nehezen értelmezhetőek a Görgeivel szemben későbbiekben lábra kapott vádaskodások.

Az a kérdés azonban vélhetően örökre vita tárgyát fogja képezni, hogy mi sarkallta Nagysándort, hogy sorozatosan hibás döntéseket hozzon az ütközet ideje alatt. Ennek az okát leginkább Nagysándor Görgeivel szemben már-már gyűlöletig fajuló ellentét miatti levertségében lehet keresni. Nagysándor erősen depresszív viselkedését tábornoki főnöke meg is említi egyik visszaemlékezésében: "A

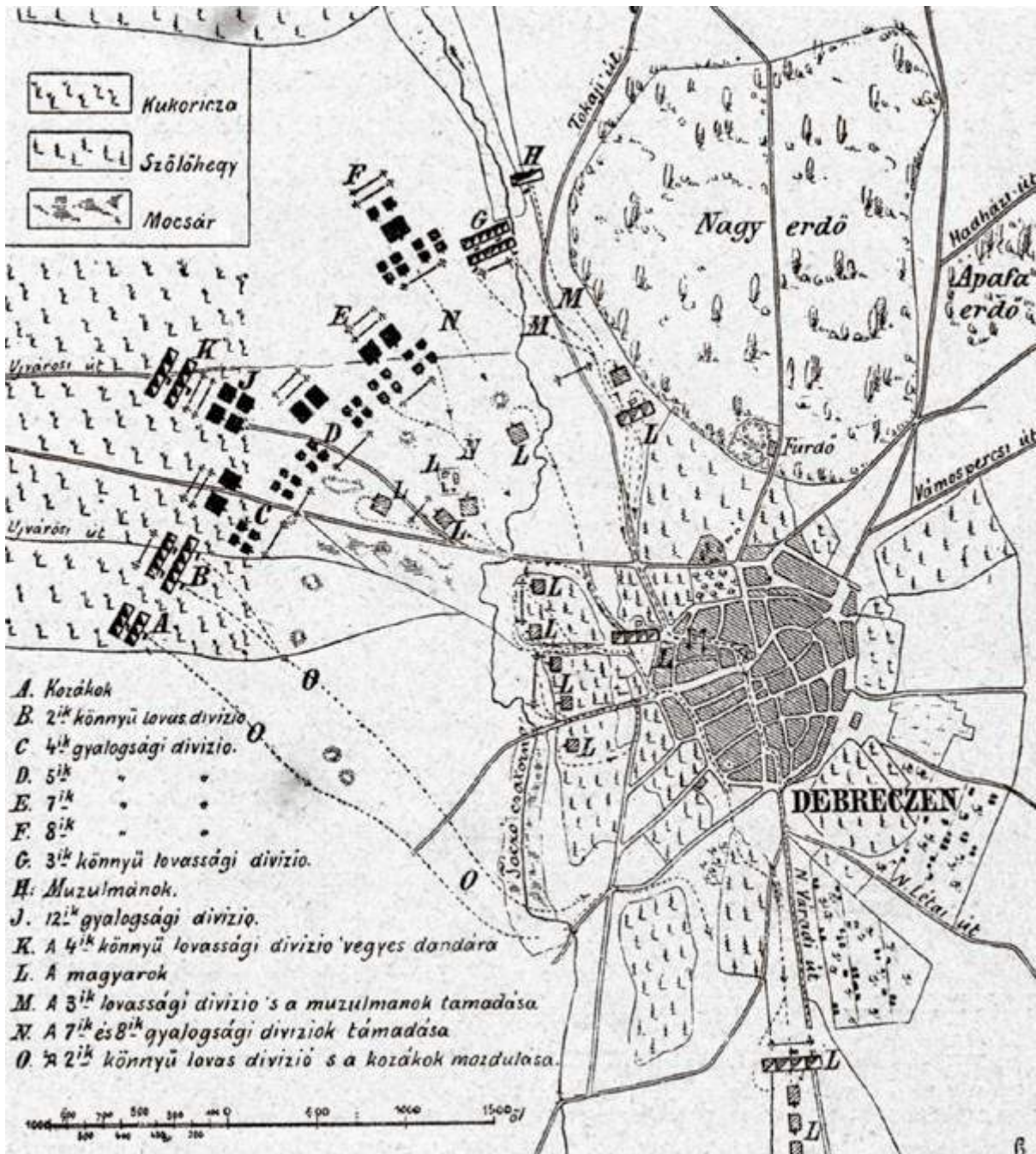
---

⁸² Görgey II. kötet 330. p.

*szerencsétlen tábornokom már egynéhány nap óta gyengélkedő és búskomor állapotban lévén, s a sereg további menetét és ügyeit nekem kellett elintéznem."*⁸³

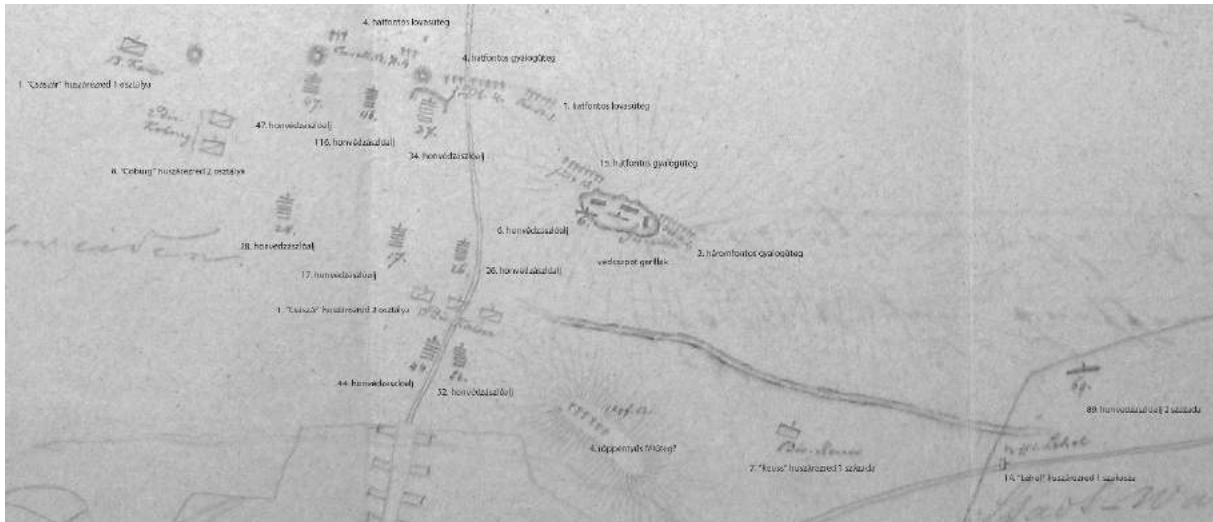
---

⁸³ A Hon 1867. július 11.

1. ábra: A debreceni ütközet egykorú orosz térképének magyar nyelvű változata. ⁸⁴

⁸⁴ A térkép orosz eredetiből magyarra fordított és átrajzolt változat. Az eredetit közli Oreusz 490. p.

2. ábra: A magyar csapatok felállítása a debreceni ütközetben. A képen a nyugati irány mutat felfelé. (MNL-MOL Görgey cs. It. P295 B21. fasc. Wo.33.)

3. ábra: Ivan Fjodorovics Paszkevics tábornagy a cári főszereg parancsnoka.

4. ábra: Mihail Dmitrijevics Gorcsakov herceg tüzérségi tábornok, Paszkevics vezérkari főnöke.

5. ábra: Pavel Jakovlevics Kuprijanov gyalogsági tábornok a cári II. hadtest parancsnoka sebesüléséig.

6. ábra: Fjodor Vasziljevics Rüdiger tábornok az orosz III. hadtest parancsnoka.

7. ábra: Ivan Mihajlovics Labincev gyalogsági tábornok az orosz 5. gyalogos hadosztály parancsnoka. Ő vette át a súlyosan sebesült Kuprijanov tábornoktól a II. hadtest vezetését.

8. ábra: Konsztantyin Petrovics Kaufman tábornok a cári hadsereg 8. gyalogos hadosztályának parancsnoka.

9. ábra: Ivan Petrovics Offenberk lovassági tábornok az orosz hadsereg 3. könnyűlovas hadosztályának parancsnoka.

10. ábra: Adam Joszipovics Szerzsputovszkij altábornagy a 2. tüzérhadosztály parancsnoka.

11. ábra: Az orosz sikerben érdemeket szerző kaukázusontúli lovass csapatok parancsnoka David Oszipovics Bebutov herceg vezérőrnagy.

12. ábra: Alekszandr Kleonakovics Usakov tábornok, Kuprijanov tábornok vezérkari főnöke.

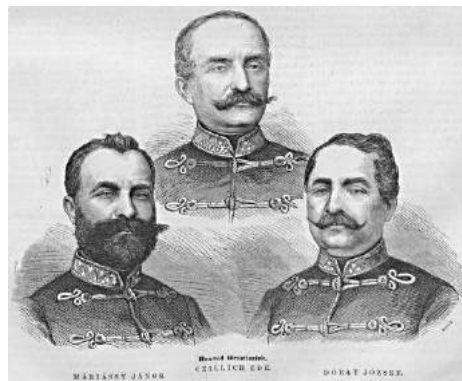
13. ábra: A magyar főerő parancsnoka Görgei Artúr tábornok.

14. ábra: A magyar I. hadtest parancsnoka Nagysándor József vezérőrnagy.

15. ábra: Pongrácz István őrnagy, az I. hadtest tábornoki főnöke. (Puskás 96. p.)

16. ábra: Bal oldalon Móri János ezredes, a nevét viselő hadosztály parancsnoka.

17. ábra: Mesterházy István ezredes, az I. hadtest lovashadosztályának parancsnoka.

18. ábra: Korponay János ezredes, a jobbszárnyon álló hadosztály parancsnoka.

		század	létszám	ló	löveg	röppentyű
Máriássy-hadosztály						
17. honvédszászlóalj	Kuppis Gusztáv százados	6	500	-	-	-
28. honvédszászlóalj	Huszóczy Dénes őrnagy	6	800	-	-	-
34. honvédszászlóalj	Várady János őrnagy	6	500	-	-	-
47. honvédszászlóalj	Inkey Kázmér őrnagy	6	800	-	-	-
116. honvédszászlóalj	Joszip Czappan őrnagy	6	600	-	-	-
4. hatfontos gyalogüteg	Teofil Lapinski százados	-	-	-	9	-
4. hatfontos lovasüteg	Zerdahelyi Ince százados	-	-	-	8	-
4. fél röppentyű üteg	Vidéki Adolf főhadnagy	-	-	-	-	4
összesen		30	3200	-	17	4
Bobich-hadosztály						
6. honvédszászlóalj	Szalkay Gergely százados	6	500	-	-	-
26. honvédszászlóalj	Beóthy György alezredes	6	600	-	-	-
44. honvédszászlóalj	Horváth Elek százados	6	700	-	-	-
52. honvédszászlóalj	Stetina Lipót őrnagy	6	500	-	-	-
Cornidesz-szabadszapat	Cornidesz Lajos őrnagy	5	600	-	-	-
15. hatfontos gyalogüteg	Csányi Márton százados	-	-	-	8	-
2. háromfontos gyalogüteg	Kracher Károly főhadnagy	-	-	-	8	-
összesen		29	2900	-	16	-
Mesterházy-lovashadosztály						
1. "Császár" huszárezred	Sebő Alajos alezredes	8	750	750	-	-
8. "Coburg" huszárezred	Uj Imre őrnagy	4	367	367	-	-
1. hatfontos lovasüteg	Voigt Vilmos főhadnagy	-	-	-	6	-
összesen		12	1117	1117	6	-
Hadtestközvetlenek						
utász zászlóalj két százada	Kiss Lipót százados	2	194	-	-	-
Hont megyei védzászlóalj	Pintér Károly százados	5	490	-	-	-
Tartalék lőpor		-	-	-	-	-
összesen		7	684	-	-	-
mindösszesen		78	7901	1117	39	4

1. táblázat: Az I. hadtest állománya 1849. július 15-én.

		század	nyerges ló	fogatos ló	löveg	röppentyű	létszám	törzs- és főtiszt	törzsegyén	közvitétől őrmesterig
Máriássy-hadosztály										
17. honvédszászlóalj	Kuppis Gusztáv százados	6	-	-	-	-	616	16	3	597
28. honvédszászlóalj	Huszóczy Dénes őrnagy	6	32	11	-	-	836	21	2	813
34. honvédszászlóalj	Várady János őrnagy	6	33	-	-	-	541	21	2	518
47. honvédszászlóalj	Inkey Kázmér őrnagy	6	32	8	-	-	850	19	6	825
116. honvédszászlóalj	Joszip Czappan őrnagy	6	-	-	-	-	699	20	3	676
4. hatfontos gyalogüteg	Teofil Lapinski százados	-	16	108	9	-	172	7	1	164
4. hatfontos lovasüteg	Zerdahelyi Ince százados	-	9	130	8	-	164	7	1	156
4. fél röppentyű üteg	Vidéki Adolf főhadnagy	-	3	16	-	4	35	1	-	34
összesen		30	125	273	17	4	3913	112	18	3783
Bobich-hadosztály										
6. honvédszászlóalj	Szalkay Gergely százados	6	20	-	-	-	526	17	2	507
26. honvédszászlóalj	Beőthy György alezredes	6	20	8	-	-	660	17	5	638
44. honvédszászlóalj	Horváth Elek százados	6	22	-	-	-	733	20	2	711
52. honvédszászlóalj	Stetina Lipót őrnagy	6	18	24	-	-	611	25	-	586
Cornidesz-szabadcsapat	Cornidesz Lajos őrnagy	5	23	-	-	-	683	21	-	662
15. hatfontos gyalogüteg	Csányi Márton százados	-	10	120	8	-	185	4	-	181
2. háromfontos gyalogüteg	Kracher Károly főhadnagy	-	14	91	8	-	156	5	-	151
összesen		29	127	243	16	-	3554	109	9	3436
Mesterházy-lovashadosztály										
1. "Császár" huszárezred	Sebő Alajos alezredes	8	758	22	-	-	778	38	4	736
8. "Coburg" huszárezred	Uj Imre őrnagy	4	408	-	-	-	397	19	5	373
1. hatfontos lovasüteg	Voigt Vilmos főhadnagy	-	14	102	6	-	147	4	-	143
összesen		12	1180	124	6	-	1322	61	9	1252
Hadtestközvetlenek										

utász zászlóalj két százada	Kiss Lipót százados	2	9	12	-	-	214	6	-	208
Védcsapat gerillák (Hont megyei védzászlóalj)	Pintér Károly százados	5	-	-	-	-	518	10	-	508
Tartalék lópor	?	-	14	136	-	-	162	8	1	153
összesen		7	23	148	-	-	894	24	1	869
mindösszesen		78	1455	788	39	4	9683	306	37	9340

2. táblázat: Az I. hadtest állománya 1849. július 27-én.

halott	sebesült	eltűnt	elpusztult ló	sérült ló	eltűnt ló	lőképtelenné tett löveg	elvesztett löveg	alakulat	forrás
51	84	1266	31	5	188	8	4	I. Hadtest	I. Hadtest jelentése VIII.6. ⁸⁵
500			nincs adat	nincs adat	nincs adat	nincs adat	nincs adat	Korponay-hadosztály	
50			nincs adat	nincs adat	nincs adat	nincs adat	3	Máriássy-hadosztály	Máriássy visszaemlékezése. ⁸⁶
400			nincs adat	nincs adat	nincs adat	nincs adat		Bobich-hadosztály	
900			nincs adat	nincs adat	nincs adat	nincs adat	Korponay-hadosztály		
2 tiszt és 51 legénység	6 tiszt és 84 legénység	7 tiszt és 1266 legénység	nincs adat	nincs adat	nincs adat	8	4 ⁸⁷	I. Hadtest	Bánlaky. ⁸⁸
500-600			nincs adat	nincs adat	nincs adat	nincs adat	nincs adat	Korponay-hadosztály	
53	90	nincs adat	nincs adat	nincs adat	nincs adat	nincs adat	nincs adat	I. Hadtest	Gracza. ⁸⁹
200	320	500	nincs adat	nincs adat	nincs adat	nincs adat	4	Korponay-hadosztály	
53	90	1273	nincs adat	nincs adat	250	nincs adat	nincs adat	I. Hadtest	Rüstow. ⁹⁰
nincs adat	nincs adat	500	nincs adat	nincs adat		nincs adat	nincs adat	nincs adat	
2 tiszt és 51 legénység	6 tiszt és 84 legénység	7 tiszt és 1266 legénység	nincs adat	nincs adat	250	8	4	I. Hadtest	Ramming. ⁹¹
500	nincs adat	nincs adat	nincs adat	nincs adat		nincs adat	nincs adat	nincs adat	
2 tiszt és 152 legénység	6 tiszt és 215 legénység	7 tiszt, 1300 legénység	200			nincs adat	4	I. Hadtest a Korponay hadosztállyal együtt	Pongrácz. ⁹²

3. táblázat: Az ütközetben részt vett magyar csapatok összesített vesztesége.

⁸⁵ Gyalóky 82. p.

⁸⁶ Máriássy 194-195. p.

⁸⁷ A négy löveg vonószerkezet nélküli volt (tartalékban voltak elhelyezve). Ehhez jön még a szekérvonat egy része és két lőszeres kocsis. Ezeket a muzulmán lovas egységek zsákmányolták a városban a beálló zúrvihar közepette. A 7. gyalogos hadosztály 13. szmolenszki gyalogezrede egy csapatzászlót is megszerzett a menekülő magyar csapatoktól. Ezen kívül több száz eldobált fegyvert szedtek össze az orosz csapatok a város területén. Мерживевский 374. p.

⁸⁸ Bánlaky 217. p.

⁸⁹ Gracza 1074. p.

⁹⁰ Rüstow 370. p.

⁹¹ Ramming 1849 406. p.

⁹² Debreczen Nagy-váradai Értesítő 1877. augusztus 26. 134. p.

I. hadtest törzs	Csaplár Ignác százados	megsebesült	
I. hadtest törzs	Szakály Sándor százados	megsebesült	Nagyváradon 1849. szeptember 1-én halt bele sebesülésébe
Máriássy-hadosztály törzs	Stark Lajos kinevezésre váró hadnagy	fogságba esett	
17. honvédszászlóalj	Farkas István hadnagy	megsebesült	
116. honvédszászlóalj	Harányi András hadnagy	megsebesült	
Bobich-hadosztály törzs	törzs: Bobich János ezredes	megsebesült	
6. honvédszászlóalj	Nagy Géza hadnagy	sebesülten fogságba esett	
26. honvédszászlóalj	Bossányi Ferdinánd százados	elesett	
26. honvédszászlóalj	Albach Géza hadnagy	megsebesült	
44. honvédszászlóalj	Nagy Károly főhadnagy	megsebesült	
52. honvédszászlóalj	Tóth Mihály százados	elesett	
15. hatfontos gyalogüteg	Csányi Márton százados	megsebesült	Nagyváradon még aznap meghalt
2. háromfontos gyalogüteg	Vörös hadnagy	megsebesült	
1. "Császár" huszárezred	Reinhold Ádám főhadnagy	elesett	
1. "Császár" huszárezred	Pethő Gusztáv hadnagy	megsebesült	
1. "Császár" huszárezred	Szarka Márton alszázados	sebesülten fogságba esett	
utász zászlóalj	Bock Lajos főhadnagy	fogságba esett	
utász zászlóalj	Rómer Flóris főhadnagy	szökésben	
Hont megyei védzászlóalj	Pintér Károly százados	elesett	
96. honvédszászlóalj	Balka Arnold őrnagy	megsebesült	Nagyváradon belehalt sebesülésébe
96. honvédszászlóalj	Csukás Zsigmond hadnagy	sebesülten fogságba esett	

4. táblázat: Az I. hadtest tisztii vesztesége a debreceni ütközetben.⁹³

⁹³ Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban, Kossuth Lajos kapitányai és Hadnagysok és főhadnagysok az 1848/49. évi szabadságharcban életrajzai alapján.

		század	létszám	nyerges ló	fogatos ló	löveg	létszámváltozás 1849.07.27 óta
Máriássy-hadosztály							
17. honvédszászlóalj	Kuppis Gusztáv százados	6	577	-	-	-	-39
28. honvédszászlóalj	Huszóczy Dénes őrnagy	6	801	32	-	-	-35
34. honvédszászlóalj	Várady János őrnagy	6	507	33	-	-	-34
47. honvédszászlóalj	Inkey Kázmér őrnagy	6	850	32	8	-	0
116. honvédszászlóalj	Joszip Czappan őrnagy	6	685	-	-	-	-14
4. hatfontos gyalogüteg	Teofil Lapinski százados	-	166	16	94	9	-6
4. hatfontos lovasüteg	Zerdahelyi Ince százados	-	161	9	119	8	-3
4. fél röppentyű üteg	Vidéki Adolf főhadnagy	-	35	3	16	4	-0
összesen		30	3782	125	237	21	-131
Bobich-hadosztály							
6. honvédszászlóalj	Szalkay Gergely százados	6	450	20	-	-	-76
26. honvédszászlóalj	Beőthy György alezredes	6	514	20	8	-	-146
44. honvédszászlóalj	Horváth Elek százados	6	594	22	-	-	-139
52. honvédszászlóalj	Stetina Lipót őrnagy	6	439	18	24	-	-172
96. honvédszászlóalj	Balka Arnold őrnagy	6	659	-	-	-	-
15. hatfontos gyalogüteg	Novák András hadnagy	-	139	10	90	8	-46
2. háromfontos gyalogüteg	Kracher Károly főhadnagy	-	128	14	81	8	-28
összesen		30	2923	104	203	16	-607
Mesterházy-lovashadosztály							
1. "Császár" huszárezred	Sebő Alajos alezredes	8	640	634	22	-	-138
8. "Coburg" huszárezred	Uj Imre őrnagy	4	385	385	-	-	-12
7. "Reuss" huszárezred	Georg von Amsberg százados	1	99	99	-	-	-
1. hatfontos lovasüteg	Tornyosi Antal főhadnagy	-	132	14	94	6	-15
összesen		13	1256	1132	116	6	-165
Hadtestközvetlenek							
utász zászlóalj két százada	Butz Károly százados	-	114	4	12	-	-100
Hont megyei védzászlóalj (július 23-tól)	Pongrácz Guidó százados	-	120	-	-	-	-398
összesen		-	234	4	12	-	-498
mindösszesen		73	8195	1365	568	43	-1401

5. táblázat: Az I. hadtest állománya 1849. augusztus 8-án.

Felhasznált irodalom:

Könyvészeti források:

- Alabin Pjotr Vlagyimirovics: A magyar háború In: Katona Tamás (szerk.): A magyarországi hadjárat 1849 – Orosz szemtanúk a magyar szabadságharcról. Budapest 1988
- Альбовский Е.А.: Истории Харьковского полка. Минск, 1897
- Bánlaky (Breit) József: Magyar nemzet hadtörténelme 21/3. kötet Budapest 1929
- Богданович В. Краткая история 19-го пехотного Костромского полка с 1805 по 1900 гг. Житомир, 1900
- Bona Gábor: Az 1848–49-es honvédsereg Sopron vármegyéből származó tisztjei In: Soproni szemle 1998/4. sz.
- Bona Gábor: Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban. Budapest 1999.
- Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai. Budapest 1988
- Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848-49. Budapest 1987.
- Бурский И. Д. История 8-го гусарского Лубенского полка. Одесса, 1912
- Erős Vilmos (szerk.): A harmadik út felé Szabó István történész cikkekben és dokumentumokban. Budapest 2003
- Görgey Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben. Budapest 1988
- Görgey István: 1848 és 1849-ből: élmények és benyomások: okiratok és ezek magyarázata: tanulmányok és történelmi kritika. III. kötet. Budapest 1885-1888
- Grabbe Pavel Hrisztoforovics gróf naplójegyzeteiből In: Katona Tamás (szerk.): A magyarországi hadjárat 1849 – Orosz szemtanúk a magyar szabadságharcról. Budapest 1988
- Gracza György: Az 1848-49-iki magyar szabadságharc története V. kötet. Budapest 1894
- Gyalókey Jenő: A debreceni ütközetről 1849. augusztus 2. In: Hadtörténelmi közlemények 1927

- Hermann Róbert: „Tenni kevés, de halni volt esély” Az 1849. évi nyári hadjárat In: Hadtörténelmi közlemények 1999/2
- Hermann Róbert: Az 1848-1849-es szabadságharc nagy csatái. Budapest 2004
- Lihutyin Mihail Dormidontovics: Feljegyzések az 1849. évi magyarországi hadjáratból. In: Katona Tamás (szerk.): A magyarországi hadjárat 1849 – Orosz szemtanúk a magyar szabadságharcról. Budapest 1988
- Máriássy János: Visszaemlékezések az 1848-49. éve szabadságharc alatt végzett szolgálataimra. Budapest 1999
- Мержиевский Э.: История 13-го пехотного полка. Варшава, 1894
- Leontyin Pavlovics Nyikolaj bárónak az 1849. évi magyarországi hadjárat idején vezetett naplója In: Katona Tamás (szerk.): A magyarországi hadjárat 1849 – Orosz szemtanúk a magyar szabadságharcról. Budapest 1988
- Oreusz Ivan Ivanovics: Oroszország háborúja a magyarok ellen 1849-ben. Budapest 2002
- Papp József: Honvédtemető, Hősök Temetője In: Dr. Orosz Tamás (szerk.): A Debreceni Honvédtemető. Debrecen 2004
- Половцов Александр Александрович: Русский биографический словарь Том IX Санкт-Петербург 1903
- Половцов Александр Александрович: Русский биографический словарь Том XIX Санкт-Петербург 1903.
- Puskás Péter: Honti csillagok 1848 egén. Kemence 2007.
- Pusztaszeri László: Görgei Artúr a szabadságharcban. Budapest 1984.
- Ramming, Wilhelm von: Der Feldzug in Ungarn und Siebenbürgen im Sommer des Jahres 1849. Pest 1850
- Rüstow, Friedrich Wilhelm: Az 1848-1849-diki magyar hadjárat. Pest 1866
- Saját kezébe ott ahol... Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc katonai irataiból. Budapest 1998
- Sashalmi István: „Fiúk! Előre!” Az 1848/49-es honvédgyalogság 6. „veszprémi” zászlóaljának emlékére. Budapest 2009
- Scserbatov Alekszandr Petrovics: Paszkevics Magyarországon. Budapest 1984
- Sillye Gábor kormánybiztos jelentése a debreceni ütközetről In: Hadtörténelmi Közlemények 1943/3-4

- Strausz Péter: Az 1. Császár-huszárezred az 1849. évi nyári hadjáratban In: Sic Itur Ad Astra 2002/2-3
- Szoncov Dmitrij: Emlékek a magyarországi hadjáratból In: Katona Tamás (szerk.): A magyarországi hadjárat 1849 – Orosz szemtanúk a magyar szabadságharcról. Budapest 1988
- Sztreng A. O.: Háború a magyarok ellen 1849-ben In: Katona Tamás (szerk.): A magyarországi hadjárat 1849 – Orosz szemtanúk a magyar szabadságharcról. Budapest 1988
- Szűcs István: Szabad királyi Debreczen város történelme III. kötet. Debrecen 1871

Folyóiratok:

Debreczen Nagy-váradí Étesítő 1877. évi számai

A Hon: politikai és közgazdászati napilap 1867. évi számai

Levéltári források:

Magyar Nemzeti Levéltár - Magyar Országos Levéltár Görgey család levéltára P295 B21. fasc.

Magyar Nemzeti Levéltár - Magyar Országos Levéltár Görgey család levéltára P295 B47. fasc.

Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár és Irattár VII. fondfócsopórt B87. doboz